

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «Міграційна криза в Україні: причини та напрями їх вирішення»

Виконав(ла): магістр II курсу, гр. УП-24-1м
спеціальності 051 «Економіка»

Білокінь Яна Олександрівна

Керівник: к. е. н., доцент

Бикова Адель Леонідівна

Рецензент: д.е.н., проф.

Бондаревська Ксенія Валентинівна

Дніпро – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Освітній ступінь магістр

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувачка кафедри

А.Л. Бикова

“ ” 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Білокінь Яни Олександрівни

1. Тема роботи: Міграційна криза в Україні: причини та напрями їх вирішення, затверджена наказом університету від «10» листопада 2025 р. № 948кс «Про затвердження тем кваліфікаційних робіт студентів 2 курсу освітнього ступеня «магістр» факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин».

Керівник роботи к. е. н., доцент Бикова Адель Леонідівна

2. Строк подання магістром роботи «15» січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові документи, автореферати дисертацій, статті, монографії, підручники, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси за темою дипломної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретико-методологічні основи дослідження міграційних процесів; 2) Аналіз міграційних процесів в Україні;

3) Шляхи вирішення міграційної кризи в сучасних умовах

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиця 2.1 Міграційний рух населення України у 2022-2023 р. (млн осіб); таблиця 2.3 Чисельність зареєстрованих українських біженців в окремих країнах Європи з початку військової агресії Росії, станом на вересень 2022 року; рисунок 2.8 Статевовікова структура українських біженців за кордоном у грудні 2024 р.; рисунок 2.10 Вікова характеристика переселенців, станом на 2025 р.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали, посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Дослідницький (розділ 1) Аналітичний (розділ 2) Проектний (розділ 3)	Бикова А. Л., завідувач кафедри економіки та економічної безпеки		

7. Дата видачі завдання “11” листопада 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.11.2025	виконано
2	Підбір та систематизація науково-літературних джерел	12.11.2025 17.11.2025	виконано
3	Затвердження змісту та написання вступу до кваліфікаційної роботи магістра	18.11.2025 20.11.2025	виконано
4	Написання дослідницького розділу	21.11.2025 30.11.2025	виконано
5	Систематизація матеріалу для підготовки аналітичного розділу кваліфікаційної роботи	01.12.2025 03.12.2025	виконано
6	Підготовка аналітичного розділу роботи	04.12.2025 18.12.2025	виконано
7	Формування проєктних рішень	19.12.2025	виконано
8	Написання проєктного розділу роботи	20.12.2025 30.12.2025	виконано
9	Формування висновків дослідження	05.01.2026	виконано
10	Оформлення роботи відповідно до методичних рекомендацій	11.01.2026	виконано
11	Перевірка на плагіат	12.01.2026	виконано
12	Одержання відгуку наукового керівника	13.01.2026	виконано
13	Одержання рецензії на кваліфікаційну роботу	14.01.2026	виконано
14	Підготовка презентаційних матеріалів	15.01.2026	виконано
15	Подання кваліфікаційної роботи в екзаменаційну комісію	16.01.2026	виконано

Студент

(підпис)

Я. О. Білокінь

Керівник роботи

(підпис)

А. Л. Бикова

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи магістра Білокінь Яни Олександрівни
на тему: «Міграційна криза в Україні: причини та напрями їх вирішення»

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 92 сторінках, містить 7 таблиць, 16 рисунків, 1 додаток на 1 сторінці. Список використаних джерел містить 82 найменування.

Міграційна криза в Україні є однією з найгостріших соціально-економічних і демографічних проблем сучасності. Вона значно посилилася внаслідок повномасштабної збройної агресії, що спричинила масове внутрішнє переміщення населення та безпрецедентну хвилю зовнішньої міграції. Такі процеси призводять до скорочення трудового потенціалу, погіршення демографічної ситуації, зростання навантаження на соціальну інфраструктуру, а також створюють довгострокові ризики для економічного розвитку та національної безпеки держави. Крім воєнних чинників, міграційна криза зумовлена економічною нестабільністю, низьким рівнем доходів населення, безробіттям, регіональними диспропорціями розвитку та недостатньою ефективністю державної міграційної політики.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міграційна криза, біженці, внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціально-економічні наслідки.

ABSTRACT

master's thesis Bilokin Yana

on the topic « Migration crisis in Ukraine: causes and directions of their solution»

The qualification work consists of an introduction, 3 chapters, conclusions and proposals. The work is presented on 92 pages, contains 7 tables, 16 figures, 1 appendix on 1 page. The list of sources used contains 82 names.

The migration crisis in Ukraine is one of the most acute socio-economic and demographic problems of our time. It has significantly intensified as a result of full-scale armed aggression, which caused massive internal displacement of the population and an unprecedented wave of external migration. Such processes lead to a reduction in labor potential, a deterioration in the demographic situation, an increase in the burden on social infrastructure, and also create long-term risks for the economic development and national security of the state. In addition to military factors, the migration crisis is caused by economic instability, low incomes, unemployment, regional disparities in development and insufficient effectiveness of the state migration policy.

Keywords: *migration, migration processes, migration crisis, refugees, internally displaced person (IDP), socio-economic consequences.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	5
1.1 Сутність та причини виникнення міграційної кризи в Україні	5
1.2 Передумови, фактори, структура та основні показники міжнародної міграції населення.....	12
1.3 Економічні та соціальні втрати від міграційних процесів в Україні.....	20
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	28
2.1 Аналіз нормативно-правового забезпечення регулювання міграційних процесів в Україні	28
2.2 Дослідження динаміки основних напрямів міграційних процесів в Україні .	34
2.3 Аналіз особливостей міграційних процесів в Україні у період прямої військової агресії.....	43
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II.....	53
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	55
3.1. Соціально-економічні заходи для підтримки мігрантів.....	55
3.2 Шляхи регулювання міграційних процесів в країнах ЄС та можливість імплементації досвіду в Україні	61
3.3 Прогноз повернення українців у повоєнний період	67
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III	72
ВИСНОВОК.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Міграційні процеси завжди були важливою складовою соціально-економічного розвитку держави, однак з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році вони набули характеру масштабної гуманітарної та демографічної кризи. Різке зростання кількості вимушених переселенців, масштабний відтік працездатного населення за кордон, руйнування інфраструктури та зниження рівня безпеки сформували унікальні виклики для України.

Масштабність міграційних потоків суттєво впливає на ринок праці, соціальну сферу, економічну стабільність та демографічну структуру країни. У таких умовах особливої ваги набуває дослідження причин міграційної кризи та визначення оптимальних напрямів державної політики для її подолання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковій тематиці кафедри економіки та економічної безпеки. Наукові здобутки магістра отримані в межах студентської науково-дослідної діяльності на кафедрі за напрямом «Сучасні проблеми економічного розвитку України». Внесок автора полягає у систематизації факторів, що спричинили посилення міграційних процесів, аналізі основних тенденцій переміщення населення та обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики в умовах міграційної кризи.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі міграційної кризи в Україні, визначенні її ключових причин, особливостей та наслідків, а також у формуванні пропозицій щодо ефективних шляхів її подолання та стабілізації міграційних потоків.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити теоретичну сутність міграції та класифікувати її види у контексті сучасних глобальних процесів;

- визначити ключові фактори, що спричинили загострення міграційної кризи в Україні;
- проаналізувати масштаби та тенденції зовнішньої та внутрішньої міграції населення після початку повномасштабної війни;
- дослідити соціально-економічні та демографічні наслідки міграційної кризи для держави;
- узагальнити міжнародний досвід управління масовими міграційними процесами у кризових умовах;
- обґрунтувати напрями вдосконалення державної політики щодо регулювання міграції та підтримки переселенців;
- запропонувати практичні заходи, спрямовані на зниження міграційного відтоку та стимулювання повернення громадян до України.

Об’єкт дослідження міграційні процеси в Україні в умовах повномасштабної війни та їхній вплив на соціально-економічний і демографічний розвиток держави.

Предметом дослідження є економічні, соціальні та політичні чинники, що спонукають до міграції, її наслідки для країн і територій, що приймають мігрантів й напрями вирішення, включаючи аналіз міжнародного досвіду, розробку стратегій інтеграції мігрантів та стимулювання до повернення, вирішення проблем безпеки і добробуту, що виникають внаслідок війни й економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню актуальних аспектів міграційних процесів присвячена значна кількість праць зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких: Ю. Римаренко [7], Т. Драгунова [8], В. Шелюк [9] та інші. Разом з тим слід зауважити, що багато теоретичних питань за даною проблемою ще не вирішені, знаходяться на етапі постановки і вимагають подальшого розв’язання та комплексного дослідження.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи було використані методи наукового дослідження та пізнання, які включають

ретроспективний метод, метод статистичного аналізу.

Основна частина. В першому розділі роботи розглянуто зміст і сутність поняття «міграція» та причини виникнення міграційної кризи в Україні; вивчено передумови, фактори, структура та основні показники міжнародної міграції населення; проаналізовано економічні та соціальні втрати від міграційних процесів в Україні. Визначено, що сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаціями в соціально-економічній сфері, серед яких особливої актуальності набуває проблема міграційної кризи.

У другому розділі кваліфікаційної роботи проведено дослідження чинного нормативно-правового забезпечення міграційних процесів в Україні; проаналізовано особливості міграційних процесів, динаміку основних напрямів міграційних потоків в Україні. Проведений аналіз свідчить про формування стійких негативних міграційних тенденцій, що проявляються у значному зовнішньому відтоку населення та масштабних внутрішніх переміщеннях, які істотно трансформують демографічну й соціально-економічну структуру країни. Міграційні процеси в Україні у період повномасштабної війни набули безпрецедентних масштабів та відзначаються складною структурою зовнішнього й внутрішнього переміщення населення.

В третьому розділі кваліфікаційної роботи визначено соціально-економічні заходи для підтримки мігрантів; досліджено шляхи регулювання міграційних процесів в країнах ЄС та можливість імплементації досвіду в Україні; проаналізовано прогнозні дані щодо повернення українців. Визначено, що підтримка українських мігрантів і ВПО у період війни функціонує комплексно, поєднуючи міжнародні ресурси та державні програми. Встановлено, що Україна рухається шляхом євроінтеграції та зобов'язана адаптувати національне законодавство до стандартів ЄС.

Практичне значення одержаних результатів дипломної роботи. Полягає в тому, що запропоновані магістром висновки пропозиції та рекомендації можуть бути використані в процесі удосконалення управління міграційними процесами,

мінімізації їхніх негативних соціально-економічних наслідків, підвищенню рівня безпеки, збереженню людського капіталу та прискоренню відновлення України в післявоєнний період.

Апробація результатів роботи. За результати дослідження, у співавторстві з науковим керівником Биковою А.Л., підготовлено та подано до апробації тези на VII Міжнародну науково-практичну інтернет-конференцію «Modern systems of science and education in the European Union and world» (Сучасні системи науки та освіти в Європейському Союзі та світі), яка відбудеться 26–28 січня 2026 року у місті Zdar nad Sazavou, Czech Republic.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів та висновку. Робота викладена на 92 сторінках, містить 7 таблиць, 16 рисунків, 1 додаток на 1 сторінці. Список використаних джерел містить 82 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1 Сутність та причини виникнення міграційної кризи в Україні

Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаціями в соціально-економічній сфері, серед яких особливої актуальності набуває проблема міграційної кризи. Повномасштабна війна РФ проти України, нестабільність, демографічні зрушення і глобалізаційні виклики формують нові вектори міграційних потоків, масштабування яких є загрозами для національної та економічної безпеки країни. У таких умовах екосистейт країни перебуває під значним тиском невизначеності, що вимагає від наукової спільноти та практиків виявлення так званих «точок збурення» та оптимальності для соціально-економічної системи, а також адаптивних механізмів реагування на міграційні виклики.

В умовах тривалої війни та соціально-економічної дестабілізації міграційні процеси набувають складного неоднозначного характеру, породжуючи як ризики втрати ресурсного потенціалу (фінансового, інвестиційного, інтелектуального, інноваційного, підприємницького та ін.), так і виклики для збереження стабільності економічної системи України. Загострення міграційної кризи та неефективне управління міграційними потоками призводить до втрати трудових ресурсів, формування «кадрового голоду» у всіх секторах економіки, унеможливлення місцевого розвитку через критичне послаблення інтелектуально-кадрової безпеки регіонів, а, відтак, і ускладнює процеси економічного відродження країни загалом [1].

Відомо, що поряд з природним рухом на демографічні параметри населення впливає територіальна мобільність, або механічний рух населення. Останній пов'язаний з міграційними процесами. Міграція у перекладі з латинської (*migratio*, *migro*) означає переміщення, переселення. Переважно під міграцією розуміють такі

територіальні переміщення населення, які супроводжуються зміною місця проживання та місця праці (назавжди або на досить тривалий строк) як у межах однієї країни, так і поза її межами. У демографічних та демоекономічних дослідженнях термін «міграція» вживається щодо таких актів переміщень у просторі, які пов'язані, по-перше, з перетином адміністративних меж населених пунктів, по-друге, із зміною індивідом місця проживання назавжди чи на певний строк [2].

Таблиця 1.1

Сутність поняття дефініції «міграція»

Автор, джерело	Трактування сутності дефініції «міграція»
Соціологічний словник [5]	географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузькому або ширшому географічному просторі
Юридична енциклопедія [6]	переселення, переміщення населення: всередині країни – внутрішня міграція населення, з однієї країни до іншої – зовнішня міграція населення
Ю. Римаренко [7]	переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині – міграції
Т. Драгунова [8]	переміщення людей між населеними пунктами, регіонами, країнами, зумовлене економічними, політичними, етнічними та релігійними чинниками і пов'язане зі зміною на різні терміни місця проживання
В. Шелюк [9]	поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень

Джерело: складено автором за [5, 6, 7, 8, 9]

Серед наведених підходів (табл. 1.1) до визначення поняття міграції найбільш повним і таким, що відповідає сучасному розумінню цього явища, на наш погляд, є визначення, запропоноване Т. Драгуною. На відміну від інших формулювань, воно не обмежується лише фіксацією факту переміщення населення у просторі, а

розкриває причинно-наслідкову природу міграційних процесів, наголошуючи на їх зумовленості економічними, політичними, етнічними та релігійними чинниками. Важливим є також акцент на зміні місця проживання на різні терміни, що дозволяє охопити як тимчасові, так і довготривалі форми міграції.

З урахуванням проаналізованих підходів доцільно запропонувати власне узагальнене визначення поняття міграції. Міграцію можна визначити як соціально зумовлений процес територіального переміщення індивідів або соціальних груп між населеними пунктами, регіонами чи країнами, пов'язаний зі зміною місця проживання на тимчасовий або постійний період і спричинений сукупністю економічних, політичних, соціальних та культурних чинників. Таке визначення дозволяє поєднати просторовий, часовий і соціальний виміри міграції та є придатним для подальшого соціологічного аналізу цього явища.

Міграція — це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що включає будь-які пересування людей, незалежно від причин. Дати визначення терміна «мігрант» не так легко. За даними Європейського комітету з питань міграції, термін «мігранти» використовується для позначення, залежно від контексту, емігрантів, мігрантів, що повертаються назад у свою країну, іммігрантів, біженців, переселенців та осіб з числа іммігрантів і/або членів етнічної національної меншості, яка утворилася через імміграцію.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає термін «мігрант» як такий, що «стосується всіх випадків, коли рішення про міграцію приймається добровільно для особистої зручності без впливу зовнішнього примусового фактора» [3].

Вперше поняття «міграції» вводить у науковий вжиток у кінці XIX століття англійський вчений Е. Равенштейн (1834–1913) у роботі «Закони міграції». Автор розглядає міграцію як безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [4].

Головною причиною імміграції та еміграції найчастіше є бажання покращити рівень життя. Мігранти та емігранти залишають рідний дім і вирушають до країни, де легше влаштуватися на високооплачувану роботу та наявна стабільність у отриманні доходу.

Іншою причиною еміграції є неможливість нормально жити у постійному місці проживання. Якщо в місцевості відбуваються природні катаклізми, починаються воєнні дії чи трапляються техногенні катастрофи, як, наприклад, у Чорнобилі.

Крім основних причин еміграції, можна виділити низку факторів, що впливають на рішення виїхати з країни:

- природно-кліматичні — відбулися зміни у кліматі чи ландшафті.
- демографічні — є необхідність переїзду в регіон або країну з іншою структурою населення.
- політичні — має місце геноцид, переслідування тощо.

Сюди можна додати етнічний чинник, що передбачає вплив на життя людей національних звичаїв і засад. Наочний приклад – кочові народи [10].

Міграцію можна розглядати як з позитивними конотаціями (наприклад, переїзд, щоб почати нову роботу, пошук кращих умов життя), так і з негативними конотаціями (наприклад, втеча від політичного переслідування, конфлікту, насильства, катастрофи чи порушення прав людини). Як правило, це супроводжується значною зміною культурного устрою як мігрантів, так і приймаючої громади.

За даними Порталу міграційних даних, на кінець 2020 року у світі налічувалося 280,6 млн мігрантів. Міграція може починатися всередині країни, але часто перетинає міжнародні кордони, так само як і міжнародна міграція може одного дня повернутися додому [11].

Розглянемо причини міграції (рис. 1.1).

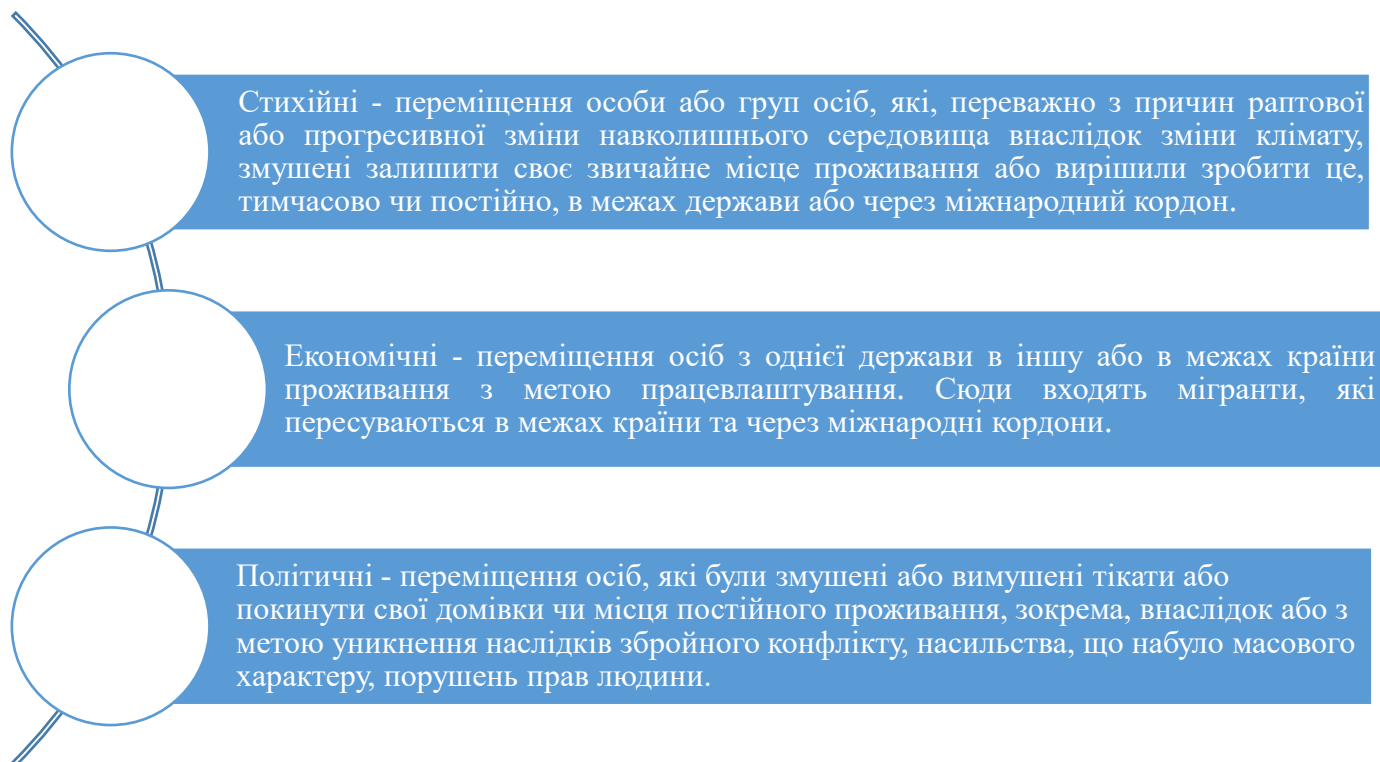

Рисунок 1.1 - Причини виникнення міграції

Джерело: складено автором за даними [11]

Так, починаючи з 2017 року рух України до ЄС активізував трудову міграцію через Безвізовий режим, що спростив легальний виїзд українців до країн Євросоюзу в пошуках кращих зарплат та умов праці, а також підписання Угоди про асоціацію створило політичну й економічну мотивацію для інтеграції та пошуку роботи в ЄС.

Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття.

Внаслідок деградації системи безоплатної освіти та медицини оплата цих послуг лягла на населення. За відсутності розвинутої системи кредитування особи, які прагнули започаткувати свій бізнес, потребували стартового капіталу. Перехід до ринкової економіки створив новий споживчий попит на такі товари високої вартості як житло, автомобілі, побутову техніку та інше. Все це стимулювало трудову

міграцію за кордон, яка наприкінці 1990-х рр. перетворилася на масове явище і джерело доходів для багатьох сімей [12].

З початку повномасштабної війни в Україні багатьом людям довелося покинути рідні міста, домівки, поїхати у іншу країну, аби зберегти життя собі і своїм рідним.

Сотні тисяч втекли протягом перших кількох днів після нападу. Оскільки Україна була атакована Російською Федерацією з півночі, сходу та півдня, більшість втікачів від війни знайшли притулок на заході країни та у сусідніх країнах на захід від України: Польщі, Угорщині, Молдові, Румунії та Словаччині [13].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало причиною найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, шукаючи прихисток в інших країнах. Ця безпрецедентна хвиля міграції породила безліч питань як для самих біженців, так і для країн, які їх прийняли. Лише за офіційними даними ООН, станом на початок 2026 року кількість українців, які отримали тимчасовий захист та аналогічні йому дозволи на проживання в європейських країнах, сягнула показника в 5,3 млн. осіб.

Рішення Ради ЄС про продовження тимчасового захисту до 4 березня 2027 року стало ключовим і надало біженцям з України впевненості в легальності правового статусу на найближчі роки. Цей крок засвідчив солідарність об'єднання з Україною та її громадянами, які змушені були покинути свою державу через війну.

Директива про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, як і рішення Ради ЄС, є обов'язковими для всіх 27 країн-учасниць Європейського Союзу. Для українців це означає, що продовження статусу стосується всіх біженців, які отримали захист у будь-якій країні ЄС. Країни, що не входять до об'єднання, ухвалюють власні рішення, але часто координують свою міграційну політику з Євросоюзом. Так, Швейцарія також оголосила, що продовжує захисний статус для українців до березня 2027 року [14].

Міграційна криза – це гуманітарна катастрофа, яка викликана масовим напливом мігрантів у Європу з метою перебування в безпечних місцях. У залежності від обставин та наслідків міграційна криза може розглядатися гуманітарною катастрофою, якщо населення стикається з надмірними стражданнями та призводить до серйозних порушень прав людини, голоду, захворювань та інших умов. Мігрант – це особа, яка проживає в чужій країні більше одного року, незалежно від причин міграції (добровільних чи недобровільних) і методів міграції (легальних або нелегальних) [15].

Вимушені міграції, які мали місце на європейському континенті, в основному, відбувалися через військові конфлікти, які по-суті – «вигнали» з домівок й місць перебування сотні тисяч й мільйони цивільних осіб, в період з 1991 року й до наших днів. При цьому, кожна подальша така міграція, вважалась сучасниками – найбільшою, з часів Другої світової війни. Науковці стверджують, що всі три міграційні хвилі: 1991-2002, 2015-2018 та 2022 й донині – можна вважати воєнними, позаяк причинами всіх трьох були збройні, військові конфлікти: колишня Югославія, в Сирія та Україна. Останні призвели не тільки до міграційних процесів але й завдали (в Україні – продовжують завдавати) значних матеріальних збитків та людських втрат й поневірянь, що призводить до суттєвих, соціально-економічних втрат для всього європейського континенту [16].

Міграційна криза в Україні внаслідок російсько-української війни — масове переміщення втікачів від війни — громадян України, іноземців або осіб без громадянства — що почалося із вторгненням російських військ в Україну 24 лютого 2022 року, з метою перебування у безпечних місцях в Україні та за кордоном [13].

Таким чином, міграція є багатовимірним соціально-економічним і демографічним процесом, зумовленим сукупністю економічних, політичних, соціальних, воєнних та культурних чинників, що проявляється у внутрішньому й зовнішньому переміщенні населення зі зміною місця проживання на різні терміни.

1.2 Передумови, фактори, структура та основні показники міжнародної міграції населення

В умовах сьогодення, що характеризується глобалізацією з відкритими кордонами для усіх країн світу через лібералізацію економіки, пов'язану з транспортною та інформаційною революцією, які свідчать про суттєвий розрив між рівнем життя у країнах світу, масштаби міграційних переміщень демонструють значне зростання.

Розглянемо та проаналізуємо ключові фактори, які окремо чи у своїй сукупності змушують до зміни місця проживання: економічні (пошук роботи, що відповідає, стабільної виплати заробітної плати, і як наслідок покращення якості життя особистості та членів своєї родини), соціальні (безпекова складова, відсутність стабільності, низький рівень життя тощо), політичні (воєнні конфлікти, переслідування за певними ознаками), демографічні (зміни в структурі населення), національно-релігійні та екологічні (катастрофи).

Розглянемо та проаналізуємо фактори, які впливають на потоки економічних мігрантів. Перш за все, це рівень заробітної плати, який є основним критерієм при виборі країни для переселення. Інші економічні чинники включають розподіл виробничих потужностей, співвідношення екстенсивного й інтенсивного зростання, відмінності в рівнях економічного розвитку між країнами, інвестиції, а також характер праці [17].

Просування ринкових відносин у доринкові та неринкові суспільства руйнує старі форми господарювання, вивільняючи при цьому численну робочу силу, що не знаходить застосування в малопотужних індустріальних центрах власних країн і змушена шукати роботу на міжнародному ринку праці. Внаслідок прискореного розвитку покращуються умови життя, зростають доходи, рівень освіти населення, що забезпечує доступ до інформації та наявність грошових коштів, необхідних для переїзду. З підвищенням добробуту зменшується смертність, передовсім дитяча. Це

призводить до швидкого зростання чисельності молоді, яка стикається зі значними труднощами у пошуках гідної праці вдома і вирушає за кордон [18].

Поряд з економічними передумовами є чимало соціальних чинників міграції населення. Їх вплив на рішення щодо міграції нерідко є вирішальним. Основною соціальною причиною міграції є незадоволення рівнем життя на батьківщині. Для з'ясування можливостей розв'язання цієї проблеми потрібно аналізувати основні сфери зайнятості мігрантів у країнах працевлаштування. Дослідження показують, що можливості розміщення тих чи інших сфер зайнятості мігрантів, у них на батьківщині є дуже обмеженими. Наприклад, в Італії та Іспанії близько половини українських мігрантів задіяні у двох сферах: прибирання домогосподарств та догляд за дітьми і пенсіонерами. Молдавських мігрантів тут теж біля 30—40%. Зрозуміло, що створити аналогічну зайнятість українських і молдовських мігрантів у цих сферах на батьківщині практично неможливо.

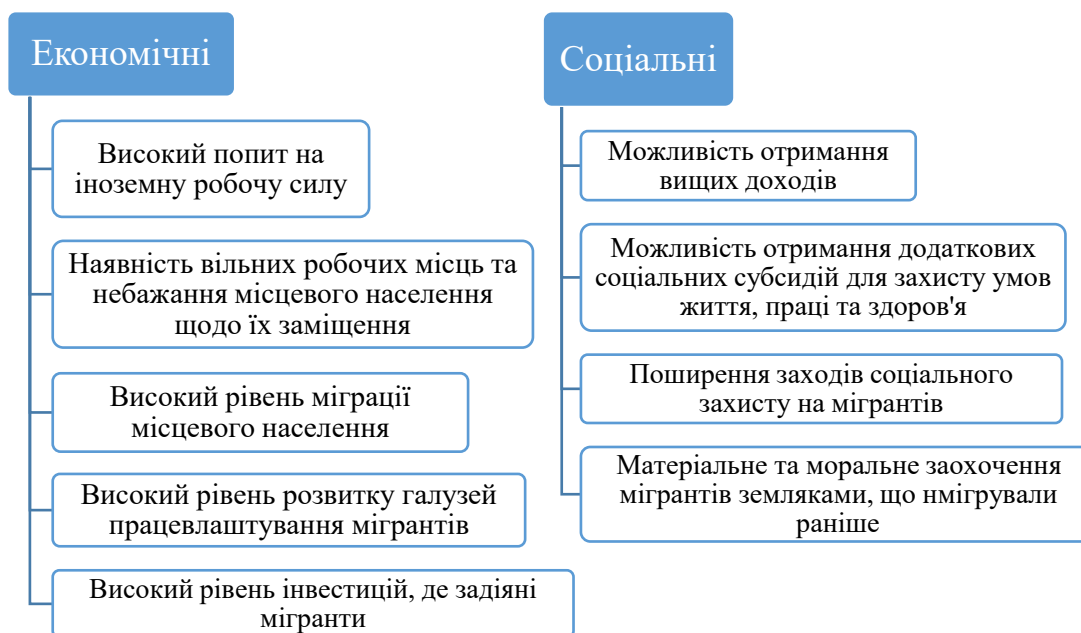

Рисунок 1.2 - Економічні та соціальні передумови сучасної міграції населення

Джерело: [19]

Ще однією соціальною передумовою міграції населення є можливості отримання додаткових соціальних гарантій захисту життя і умов праці. Так,

більшість країн ЄС-15 мотивують до переїзду молодих людей з інших країн для підтримки свого демографічного балансу. У багатьох країнах соціальний захист поширюється і на мігрантів з інших країн-членів співдружності. У Великобританії потрібно легально пропрацювати щонайменше рік, щоб отримати такі ж соціальні гарантії, як у британців. У інших країнах цей строк коливається від 2 до 7 років [19].

Ключові економічні та соціальні передумови міграції представлено на рис.

1.2.

На міграційні потоки також впливають демографічні фактори, адже країни з низьким рівнем народжуваності та високою смертністю стають привабливими для мігрантів, оскільки вони можуть отримати можливість для легалізації членів своїх родин, щоб навчити їх новій професії. Більшість мігрантів покидають рідні країни через бідність, безробіття та економічну нестабільність [17].

З демографічної точки зору очевидно, що міграційний приплив збільшує загальну кількість населення, що може призвести до негайного збільшення сукупного попиту в приймаючій країні.

Таким чином, збільшення населення від міграції може сприяти економічному зростанню. До того ж більшість мігрантів – це молоде населення, яке, як правило, є більш гнучким та здатним адаптуватися до нових умов, на відміну від старших працівників, котрі вже мають власну кар'єру та особисте життя. Крім того, знання іноземних мов також відіграє важливу роль у прийнятті рішення про міграцію. З цих причин зростаюча кількість (переважно молодих) мігрантів збільшує населення працездатного віку, а ринки стають більш гнучкими [20].

Соціополітичні причини: до них належать сімейні конфлікти та об'єднання; прагнення до незалежності; етнічні, релігійні, расові та культурні параметри; війни або загрози конфлікту серед інших факторів, що сприяють міграції.

Відтак, факторами, які стимулюють відтік населення:

- політична нестабільність;
- проблеми безпеки (етнічні, релігійні, расові чи культурні переслідування);

- конфлікти або загрози конфліктам;
- рабство або підневільна праця;
- неадекватні або обмежені міські послуги та інфраструктура (включаючи охорону здоров'я, освіту, комунальні послуги, транспорт та водопостачання).

Враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, старіння населення, збільшення тривалості життя, і як наслідок збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджети промисловорозвинутих країн, вони будуть стимулювати залучення іммігрантів.

Демографічна та соціальна структура в промислово розвинутих країнах створила потребу в робітниках та фахівцях з інших країн. Стимулюючий вплив на міграційні процеси справляє також бурхливий розвиток засобів зв'язку та транспорту.

Екологічні причини. До них відносимо: фактори навколишнього середовища, такі як зміна клімату та наявність природних ресурсів, які змушують людей мігрувати у пошуках більш сприятливих екологічних умов.

Фактори, які стимулюють відтік мігрантів:

- зміна клімату (включаючи екстремальні погодні події);
- неврожай та нестача їжі [21].

Розглядаючи основні передумови, які призводять до розвитку процесів трудової міграції:

- низький рівень доходів;
- незадоволеність поточною роботою;
- системою охорони здоров'я;
- соціальним життям, дозвіллям;
- безпекою, дотриманням прав;
- екологією;

— загальним досвідом життя.

Зазначені ключові фактори, підтверджуються щорічними опитуваннями, які проводить "Барометр якості життя" Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) разом із дослідницькою компанією Gradus Research з 2018 р. Варто зазначити, що у 2023 р. спостерігалось суттєве погіршення показників рівня доходів: достатнім його вважають лише 13%, 2% – більше достатнього, недостатнім – 53%, і категорично недостатнім – 32%.

Для українських мігрантів основним "притягуючим" фактором виступає високий рівень доходів – економічний чинник. Економічні чинники можуть взаємодіяти та формувати мотивації українців для зовнішньої трудової міграції та визначати, в яких країнах мігранти шукають можливостей для роботи та розвитку.

Соціальні чинники, розуміння мотивацій та потреб українців може допомогти в розробці політик та програм, спрямованих на підтримку та регулювання зовнішньої трудової міграції.

Аналізуючи економічні передумови, важливо враховувати різноманітні аспекти, що впливають на рішення мігрантів відносно місця їх перебування та працевлаштування: рівень мінімальної та середньої заробітної плати, рівень безробіття, рівень інфляції, заборгованість по виплатах заробітної плати, корупція, тощо.

Саме економічні передумови є найбільш потужними мотивами міграції трудових ресурсів країни закордон, оскільки вони визначають рівень життя населення країн і донорів, і реципієнтів [22].

Основними причинами міграцій є економічні, політичні, національні, релігійні, демографічні, екологічні. Головними в нашій державі є економічні чинники, що викликані переважно пошуком роботи та освоєнням незалежних територій. Основні потоки емігрантів з України спрямовані до країн Західної Європи та Північної Америки.

В останні роки з України мігрувала велика кількість населення працездатного віку з метою покращення свого матеріального та фінансового становища, що викликано рядом факторів, які впливають на цей процес:

- низький попит на робочу силу та недостатня кількість робочих місць;
- низький рівень заробітної плати, який не дозволяє придбати житло, отримати освіту;
- нестабільна політична ситуація в країні;
- відсутність умов для розвитку та самореалізації;
- не вигідні умови для введення та розвитку малого та середнього бізнесу [23].

Кількість міжнародних мігрантів у світі у 2024 році зросла до 304 млн осіб, що вдвічі більше за показник 1990 року. Люди переміщуються через кордони з різних причин, включаючи пошук можливостей працевлаштування, конфлікти та переміщення. Це призвело до того, що деякі країни стали основними напрямками для населення, народженого за кордоном.

У 2024 році Катар мав найвищу у світі частку іноземних громадян у населенні. Міжнародні мігранти становили понад три чверті (76.7%) його населення.

Кілька країн Перської затоки, такі як Катар, Об'єднані Арабські Емірати та Кувейт, очолюють список за часткою мігрантів. Це зумовлено значною залежністю їхніх економік від іноземної робочої сили, де мігранти складають переважну більшість працівників. Ці країни приваблюють мільйони людей до низькооплачуваних робочих місць значною мірою завдяки системі кафала – трудовій системі, що базується на спонсорстві та прив'язує іноземних працівників до їхніх роботодавців.

За загальною чисельністю, Сполучені Штати Америки зафіксували найбільшу кількість міжнародних мігрантів у 2024 році – 52,4 млн.

Україна посідає 50 місце у цьому списку, де мігранти становлять 13.4% населення. Через заборону виїзду чоловікам призовного віку, українки залишають країну і дедалі частіше не повертаються. Дослідження показує, що Польща, Австрія та Литва вже фіксують стрімке зростання кількості українок у своїх вишах. За рік після повномасштабного російського вторгнення, зокрема, вдвічі збільшилося число українських студенток у Польщі. Проте, що всередині самої України ця проблема поки не отримала належної уваги [24].

Так, за даними управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 2024 р., за кордон у зв'язку з війною виїхали близько 6,3 млн громадян України. Ще приблизно 4,2 млн українців перебувають у країнах ЄС; близько 1,3 млн – у Росії або в Білорусі; близько 400 тис. виїхали за межі Європи до інших країн [25].

У науці сформувалися різні підходи до систематизації індикаторів міграції населення. Переважна більшість вчених, фахівців і практиків приймають форму подання статистичних показників оцінки міграційних процесів, засновану на їх поділі на абсолютні та відносні показники. Дана система показників знайшла широке застосування на практиці і дає досить повне і детальне уявлення про обсяги міграції.

Як абсолютні показники, що характеризують масштаби міграції, виділяють:

- чисельність прибулих (П) - абсолютні розміри процесу припливу населення на конкретну територію за певний проміжок часу;
- чисельність вибулих (В) - абсолютні розміри процесу відтоку населення з конкретної території за певний проміжок часу;
- оборот міграції, або міграційна рухливість, або валова міграція, або бруто-міграція - свідчить про те, скільки всього людей бере участь в міграційному русі суспільства обчислюється за формулою (1.1):

$$OM = П + В, \quad (1.1)$$

де OM – оборот міграції,

Π – чисельність прибулих мігрантів,

B – чисельність вибулих мігрантів.

- сальдо міграції, або міграційний приріст, або чисту міграцію, або нетто-міграцію - відображає цілком певні результати міграційного руху населення обчислюється за формулою (1.2):

$$\Delta_m = \Pi - B, \quad (1.2)$$

де Δ_m – сальдо міграції,

Π – чисельність прибулих мігрантів,

B – чисельність вибулих мігрантів.

Якщо показник є більшим за нуль ($\Pi > B$) - міграційний приріст, якщо показник менше за нуль ($\Pi < B$), то міграційний спад. У випадку коли сальдо міграції дорівнює нулю ($\Pi = B$) – це міграційна рівновага.

Аналіз абсолютних показників чисельності прибулих і вибулих вимагає підвищеної уваги до дослідження структури мігрантів, перш за все в розрізі статі і віку. При цьому проводяться як деталізовані розрахунки числа прибулих і вибулих з окремих виділених груп, так і вивчення складу мігрантів на основі аналізу шахових балансів, які можуть відображати будь-які соціально-демографічні ознаки.

Крім віку і статі шаховий баланс може бути побудований на основі таких ознак, як національність, освіту, причини міграції, зайнятість. Інтерес до таких балансів полягає в тому, що вони відображають значимість окремих категорій в загальній динаміці чисельності населення територій [26].

Таким чином, сучасні міграційні процеси формуються під впливом комплексу економічних, соціальних, демографічних, політичних та інституційних чинників і проявляються у зростанні внутрішньої та зовнішньої мобільності населення, що істотно впливає на структуру ринку праці, демографічний баланс і соціально-економічний розвиток як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

1.3 Економічні та соціальні втрати від міграційних процесів в Україні

Значні зміни в чисельності та структурі населення України внаслідок війни, що триває, матимуть глибокі наслідки для економіки країни.

За даними Світового банку, на кінець 2023 р. очікувалося, що приватне споживання скоротиться на 50% порівняно з минулим роком. Це явище, а також обмеження можливостей експорту української продукції, негативно впливає на інвестиційний клімат. Прямі іноземні інвестиції в Україну станом на 2023 р. Були відсутні. В умовах війни показник не змінюватиметься, передбачається, що в період післявоєнного відновлення притік прямих іноземних інвестицій буде прискореним.

Через міграційні процеси, податкові надходження до державного бюджету зменшуються, а витрати на додаткові соціальні видатки зростають. Наприклад, сума виплат для тимчасово переміщених осіб перевищує 14 млрд грн на місяць. В умовах війни та міграційної кризи спрогнозувати співвідношення податкових надходжень до ВВП на найближчі рік-два практично неможливо.

Як наслідок, йде уповільнення зростання ВВП. В умовах скорочення робочої сили та старіння населення зростання ВВП, ймовірно, сповільниться. Міжнародний валютний фонд (МВФ) прогнозує, що в 2024 році реальний ВВП України зросте на 4,1%, а в 2025 році економічне зростання прискориться до 6,4%.

Через велику кількість мігрантів, відбувається й криза ринку праці. Зменшення кількості населення працездатного віку призведе до дефіциту кваліфікованих працівників, що може призвести до підвищення заробітної плати для тих, хто залишиться. Однак це також може призвести до зниження продуктивності та збільшення витрат для бізнесу. МВФ прогнозує, що кількість робочої сили в Україні до 2050 року зменшиться на 30% [27].

Повномасштабна війна унеможливила або значно ускладнила роботу майже всіх галузей економіки на території України. Водночас економічна

активність відновлюється в регіонах, у яких не проходили бойові дії, а також у деокупованих областях. Однак економічна активність сильно впала у східних і південних областях. У цих регіонах підприємства припинили роботу (консервація, банкрутство), були пошкоджені чи зруйновані [28].

За різними аналітичними даними, у зв'язку з війною, роботу втратили від 5 млн до 15 млн працездатних громадян України. Розрахувати рівень безробіття під час гарячої фази війни практично неможливо але навіть при "найоптимістичнішому" сценарії це в декілька разів більше ніж в ковідному 2020 році.

Вочевидь, кількість українців, що втратили роботу, впливає як на економіку країни загалом, так і на ділову активність зокрема. В умовах війни громадяни, як і бізнес, перебувають в шоковому стані.

За даними Світового Банку, станом на початок 2022 р. скорочення приватного споживання до кінця поточного року прогнозується на рівні -50% від показників минулого року. Це явище, а також обмеження можливостей експорту продукції з України, негативно впливають на інвестиційний клімат.

Відтік населення з постійних місць проживання і втрата постійної роботи суттєво впливає на споживання в середині країни і відповідно на обсяги виробництва товарів та послуг [29].

Основні країни призначення працівників-мігрантів – Польща, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України.

Сфери зайнятості українських працівників за кордоном – це передовсім будівництво (чоловіки) і праця в домашніх господарствах (жінки), а також сфера послуг та сільське господарство [12].

Найбільш несприятливо впливає на економіку країни інтелектуальна еміграція. Цілком очевидно, що спокуса і відносно легкий доступ до розвинених країн Європи сприяє ще більшому «експорту висококваліфікованих кадрів» з

держави. Подібна проблема виникла у багатьох східноєвропейських та північноєвропейських країн після їх приєднання до Євросоюзу, наприклад у Польщі, Румунії, Болгарії, Литви, Латвії, досвід боротьби з якою корисний для України.

Будь-яка еміграція не відбувається безпричинно. У сучасному світі інтелектуальна еміграція зумовлена процесами, які відбуваються не всередині інтелектуальної сфери, а в суспільстві загалом: кризою економічних, соціальних, політичних і культурних відносин. При цьому багато країн зацікавлені в отриманні готових кваліфікованих спеціалістів у зв'язку з браком власних фахівців високого рівня.

Основними причинами будь-якої трудової міграції є вищі зарплати і стандарти життя. Чинниками українського «відтоку мізків» можна вважати:

- бажання і можливість покращити своє економічне становище за рахунок підвищення рівня зарплатні та інших надходжень;
- пошук кращих умов праці і життя за кордоном;
- страх залишитися на батьківщині без роботи; відсутність перспектив професійного розвитку;
- відсутність можливості проводити серйозні наукові експерименти через те, що останнім часом кошти на матеріали та обладнання не виділяються;
- недостатнє науково-інформаційне забезпечення діяльності вчених; невисокий попит в Україні на наукоємну і високотехнологічну вітчизняну продукцію; непотрібність результатів наукових досліджень суспільству та керівництву країни;
- падіння престижу науки в цілому в країні, що, до речі, виражається в прагненні молоді вступати в першу чергу у вузи, пов'язані з бізнесом, комерцією, і оминати вузи, що здійснюють підготовку спеціалістів за

фундаментальними і природничими, а також гуманітарними напрямками [30].

Варто зазначити, що вагоме значення під час міграційної кризи мають грошові перекази трудових мігрантів в Україну. Згідно з оновленими даними Національного банку України, які оприлюднені вже після початку широкомасштабного вторгнення, в Україну продовжують надходити грошові перекази з-за кордону, які станом на кінець II кварталу 2022 перевищили 6,5 млрд доларів. Відмітимо, що це значення є меншим за показники 2020-2021 рр., коли потоки надходжень від трудових мігрантів виявилися стійкими навіть під час COVID-19 кризи, стабілізація яких відбулась одразу ж після відкриття кордонів.

На початку війни обсяги переказів дещо зменшились, зважаючи на те, що зменшилась кількість працездатних чоловіків, в зв'язку із обмеженнями на їх виїзд закордон, однак збільшилась кількість жінок та дітей у загальному обсязі мігрантів. Саме тому значна частина коштів була спрямована не в Україну від мігрантів, а навпаки з України для підтримки жінок та дітей закордоном. Крім того, нові українські мігранти в Європі та інших країнах поступово знаходять роботу та також можуть надсилати гроші на підтримку членів родини вдома [31].

Дослідження показують, що серед трудових мігрантів переважають чоловіки (до 2022 р.), найчисленнішими серед них є особи 30-44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із областей заходу країни. 41% трудових мігрантів мають середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту [12].

Переважна кількість українських громадян, які виїхали за кордон, – жінки та діти. Згідно з результатами соціологічного опитування²⁶ більшість українських громадян, котрі виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30–39 років – 42 %, 40–49 років – 29 %; 83 % респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30 % українських біженців є висококваліфікованими фахівцями; 12 % – кваліфіковані працівники; 14 % – керівники підприємств або підрозділів, а також 14 % – підприємці [32].

Особливістю сучасної міграційної кризи є те, що до міграційних потоків залучені діти, студентська та інші представники молоді, академічної спільноти, висококваліфіковані фахівці, у т.ч. інноватори – генератори ідей та інноваційної продукції. Така тенденція загострює проблему економічної «девальвації» інтелектуально-кадрового та інноваційного потенціалу регіонів, а також відображає загальне зниження мотивації населення залишатися в Україні та реалізовувати тут власний потенціал. Накопичення і розвиток людського потенціалу є ключовою детермінантою забезпечення економічного зростання і тригером відновлення стійкості економіки регіонів у повоєнний період.

Таблиця 1.2

Позитивні та негативні наслідки міграції

Позитивні	Негативні
Прибуття кваліфікованих працівників сприяє модернізації країн-реципієнтів поповнює інтелектуальний капітал країни призначення, створює для її мешканців належне конкурентне середовище, стимулюю до підвищення кваліфікації. Для розвитку країн походження мігрантів спостерігається зниження напруги на ринку праці, зниження рівня безробіття, підвищення економічної активності населення, яке раніше не працювало. Надходження до держави походження мігрантів іноземної валюти та інвестування в економіку шляхом створення бізнесу. Здобуття знань, поліпшення кваліфікації, розвиток нових технологій, професій, системи організації виробництва мігрантів	Політична сфера: неможливість реалізувати виборче право; недостатність проінформованості про політичний простір сприяє хибному виборчому рішення; виключеність із політичного життя країни. Соціальна сфера: соціальна незахищеність через нелегальне працевлаштування; відсутність соціального страхування; обмежений соціальний захист мігрантів. Демографічна сфера: демографічне старіння нації; перетворення тимчасової трудової міграції на стаціонарну; порушення сімейних стосунків. Економічна сфера: деструктивний вплив на економічний потенціал країни через недоотримання бюджетних надходжень; загострення економічної кризи, погіршення функціонування та деструктуризація окремих галузей економіки через недостатність робочої сили. Наукова сфера: вплив висококваліфікованої робочої сили; небажаність навчатися через недостатність фінансового забезпечення у зв'язку з систематичним одержанням грошових переказів

Джерело: [33]

Виїзд найбільш креативних, освічених і висококваліфікованих кадрів суттєво зменшує рівень економічної безпеки країни та здатність забезпечувати інноваційний розвиток.

Отже, з зазначеного вище, можна зробити висновок, що є як позитивні так і негативні наслідки міграції (табл. 1.2).

Відтак, суттєве послаблення міграційної безпеки веде до виникнення нових і посилення поточних негативних наслідків для стійкості регіональних соціально-економічних систем:

1. Загострення проблем демографічного відтворення і старіння нації, зменшення кількості осіб у репродуктивному й економічно активному віці, послаблення виховної і демовідтворювальної функцій сім'ї, «знелюднення» територій.
2. Критичне зменшення інтелектуально-кадрового потенціалу населення через масштабну міграцію дітей, молоді та висококваліфікованих кадрів як найбільш креативної і підприємницької верстви суспільства.
3. Посилення проблеми дефіциту вузькопрофільних фахівців у галузях економіки регіонів (особливо у промисловості, сферах транспорту, будівництва, освіти, сільському господарстві та ін.) через інтенсифікацію трудової міграції, у т.ч. робітничих кадрів
4. Посилення просторових диспропорцій і дисбалансів урбанізаційного розвитку, послаблення кадрового ресурсу суб'єктів господарювання, особливо на прифронтових територіях, через неконтрольовані внутрішні міграційні процеси.
5. Диспропорції і нерівномірність статево-вікової структури населення регіонів України через значні природно-демографічні та міграційні втрати.
6. Посилення непропорційності регіонального розвитку, диференціації центр-периферійного поступу, фінансових асиметрій і бюджетних дисбалансів

через нерівномірність розміщення та щільності населення, диспропорції статеві-вікової структури населення у регіонах

7. Зменшення фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів через неефективне використання потенціалу внутрішньої міграції бізнесу, інтенсифікацію зовнішніх міграційних процесів капіталу та інтелектуальної власності [34].

Отже, міграційні процеси в Україні спричиняють суттєві економічні та соціальні втрати, що проявляються у скороченні трудового й інтелектуального потенціалу, зниженні темпів економічного зростання, погіршенні інвестиційного клімату та посиленні дисбалансів на ринку праці й у регіональному розвитку.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ I

Дослідження теоретико-методологічних основ міграційних процесів показало:

1. Міграція — це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що включає будь-які пересування людей, незалежно від причин. Додатково визначення терміну «мігрант» є дискусійним. Так, за даними Європейського комітету з питань міграції, термін «мігранти» використовується для позначення, залежно від контексту, емігрантів, мігрантів, що повертаються назад у свою країну, іммігрантів, біженців, переселенців та осіб з числа іммігрантів і/або членів етнічної національної меншості, яка утворилася через імміграцію.

2. Доведено, що для України причини виникнення міграції до війни були обумовлені як економічною так і політичною мотивацією: рух України до ЄС - активізував трудову міграцію через безвізовий режим, підписання Угоди про асоціацію та спростив легальний виїзд українців до країн Євросоюзу в пошуках вищої заробітної плати та кращих умов праці. Основними потоками емігрантів з України були спрямовані переважно до країн Європи.

3. Визначено, що основними факторами міграції для будь якої країни є: економічні, політичні, безпекові, соціально-економічні, екологічні передумови. Саме економічні фактори є найбільш потужними мотивами міграції трудових ресурсів країни закордон, оскільки вони визначають рівень життя населення як країн донорів, так і країн реципієнтів. Політичні та гуманітарні аспекти також відіграють важливу роль у формуванні міграційних потоків.

4. Встановлено, що міграційна криза – це гуманітарна катастрофа, яка викликана масовим напливом мігрантів у будь яку країну світу з метою перебування в безпечному місці. Науковці виділяють три міграційні хвилі, відповідно: 1991-2002, 2015-2018 та 2022, та відносять їх до воєнних, причиною яких були – саме збройні, військові конфлікти (Югославія, в Сирія та Україна). В Україні

5. Обгрунтовано та доведено, що міграційна криза в Україні, яка розпочалася через повномасштабне вторгнення спричинила суттєві економічні та соціальні втрати, що і донині проявляються у скороченні трудового й інтелектуального потенціалу, зниженні темпів економічного зростання, погіршенні інвестиційного клімату та посиленні дисбалансів на ринку праці й у регіональному розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз нормативно-правового забезпечення регулювання міграційних процесів в Україні

В Україні міграційні процеси набувають розповсюдженого характеру на фоні зростаючого безробіття та економічних, політичних і соціальних проблем, що суттєво впливають на демографічний стан, поділ праці та національну безпеку країни.

Основним завданнями, які необхідно розглянути мають бути: визначення стану нормативно-правового середовища, що впливає на міграційні процеси, зокрема трудову міграцію, а також проаналізувати законодавче забезпечення міграційних процесів. Сучасні міграційні тенденції в контексті глобалізації відносин України з європейськими партнерами стають важливими чинниками формування власної національної політики у сфері імміграції та національної безпеки [35].

Міграційні процеси відіграють важливу роль у розвитку суспільства, економіки та культури. Вони впливають на демографічну ситуацію, ринок праці, соціальні відносини та міжнародне співробітництво. Правове регулювання міграційних процесів є необхідною умовою для забезпечення контролю за міграційними потоками, захисту прав мігрантів та підтримки національної безпеки. Розглянемо основні принципи, нормативні акти та процедури, що регулюють міграційні процеси в Україні, а також права та обов'язки мігрантів.

Основні принципи правового регулювання міграційних процесів:

Правове регулювання міграційних процесів в Україні базується на кількох основних принципах, які забезпечують ефективність та стабільність міграційної політики:

- принцип законності. Міграційні процеси повинні здійснюватися відповідно до законодавства України та міжнародних договорів, що регулюють права та обов'язки мігрантів.

- принцип недискримінації. Державна міграційна політика повинна забезпечувати рівні права та можливості для всіх мігрантів, незалежно від їхньої національності, раси, релігії чи інших ознак.
- принцип захисту прав людини. Міграційна політика повинна забезпечувати захист основних прав та свобод мігрантів, включаючи право на свободу пересування, право на працю, право на освіту та інші права.
- принцип взаємодії. Ефективне регулювання міграційних процесів потребує взаємодії між різними державними органами, громадськими організаціями та міжнародними інституціями.
- принцип адаптації та інтеграції. Державна міграційна політика повинна сприяти адаптації та інтеграції мігрантів у суспільство, забезпечуючи їм доступ до соціальних послуг, освіти та працевлаштування.

Правове регулювання міграційних процесів в Україні здійснюється на основі низки нормативних актів, серед яких ключовими є:

- Конституція України. Конституція гарантує основні права та свободи людини і громадянина, включаючи право на свободу пересування та вибір місця проживання.
- Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства". Цей закон визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, порядок їх в'їзду, виїзду, транзиту через територію України, а також права та обов'язки під час перебування в Україні.
- Закон України "Про імміграцію". Закон регулює питання імміграції до України, визначає квоти на імміграцію, порядок отримання дозволів на імміграцію та вид на проживання.
- Закон України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту". Цей закон встановлює правовий статус біженців та

осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, порядок надання притулку та їх права та обов'язки.

- Кодекс законів про працю України. Кодекс регулює питання працевлаштування іноземців та осіб без громадянства в Україні, їхні права та обов'язки як працівників.
- Міжнародні договори та конвенції. Україна є учасницею ряду міжнародних договорів, які регулюють питання міграції, включаючи Конвенцію про статус біженців 1951 року, Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 року та інші [36].

Формування міграційної політики включає діяльність державних та громадських організацій, пов'язаних з розробкою політики та оптимізацією власної міграційної політики, а управління міграційними процесами як реалізація міграційної політики – діяльність державних і громадських організацій, пов'язаних з реалізацією цієї політики та відповідну реакцію мігрантів та суспільства на дії влади.

Основним документом в Україні, який визначає державну міграційну політику є Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р, щодо трудової міграції – Національна економічна стратегія на період до 2030 року затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179 [37].

1. Метою державної міграційної політики є:
 - 1) зміцнення національної безпеки та обстоювання національних інтересів України у сфері міграції;
 - 2) захист українського ринку праці;
 - 3) подолання негативних наслідків неконтрольованих міграційних процесів та забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, сталого демографічного та соціально-економічного розвитку країни;

- 4) запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідація їх наслідків;
- 5) соціальний і правовий захист громадян України, які працюють, перебуваючи за кордоном;
- 6) створення умов для реалізації мігрантами, які перебувають на території України на законних підставах, їхніх прав, свобод, законних інтересів та виконання обов'язків.

Правовою основою державної міграційної політики України є Конституція України, цей Закон, закони України, міжнародні договори України щодо міграції та інші нормативно-правові акти.

Положення цього Закону є обов'язковими для врахування при розробленні міграційного законодавства (надання статусу біженця, притулку чи захисту (тимчасового гуманітарного та інших форм тимчасового захисту, що можуть надаватися іноземцям в Україні), розроблення відповідних програм, удосконалення системи органів виконавчої влади, що здійснюють регулювання міграційних процесів.

2. Механізми регулювання міграційних процесів:

Регулювання міграційних процесів в Україні здійснюється з урахуванням соціально-економічного та демографічного розвитку України, необхідності оптимізації міграційних потоків та запобігання неконтрольованій міграції відповідно до Конституції України, цього Закону та законів України у сфері міграції, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції, громадянства та імміграції є Державна міграційна служба України.

3. Засобами реалізації державної міграційної політики в Україні є:

- 1) законодавство з питань міграції;

- 2) Державна міграційна служба України та система державних органів, покликаних забезпечити реалізацію державної міграційної політики;
- 3) державні та регіональні цільові програми в цій сфері;
- 4) міжнародне співробітництво у сфері міграції з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- 5) інформаційне забезпечення реалізації державної міграційної політики [38].

Проблема регулювання міграційних процесів займає достатньо важливе місце в соціально-економічній політиці будь-якої держави. В Україні міграційні процеси є об'єктом державного регулювання, що зазначено в Концепції державної міграційної політики. Концепція спрямована на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального і правового захисту громадян України, які перебувають або працюють за кордоном, створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів мігрантів і виконання ними передбачених законодавством обов'язків, забезпечення повноти використання інтелектуального та трудового потенціалу таких осіб, додержання принципів захисту інтересів України.

Регулювання міграційних процесів має ґрунтуватися на принципах захисту прав і свобод людини на основі законності та дотримання норм міжнародного права; захисту національних інтересів і забезпечення безпеки держави; поєднання інтересів особистості, суспільства і держави; взаємодії органів державної влади з громадськими об'єднаннями мігрантів.

Виїзд українських громадян на роботу за кордон має для суспільства численні психологічні, світоглядні, культурні, політичні, економічні та інші наслідки.

Породжені міграцією виклики та проблеми вимагають від уряду України спільних з ЄС адекватних відповідей, що мають бути реалізовані через засоби міграційної, соціальної, економічної, зовнішньоекономічної політики, захисту прав людини тощо [39].

Координацію заходів у цій сфері здійснює Державна міграційна служба України, яка є ключовим виконавчим органом у сфері реалізації державної політики з міграції. Задля досягнення поставлених цілей використовуються такі інструменти, як: нормативно-правова база, діяльність відповідних державних інституцій, реалізація спеціалізованих програм, міжнародне партнерство та надання інформаційної підтримки населенню.

Крім цього, державна політика передбачає низку інших заходів у сфері регулювання міграції. Серед них:

- оновлення правової бази міграційного законодавства, що передбачає адаптацію норм до актуальних потреб суспільства;
- створення нових або модернізація існуючих інституцій, які займаються контролем за в'їздом, перебуванням та працевлаштуванням іноземців, а також обробкою звернень щодо надання притулку;
- укладення міжнародних угод для координації міграційної політики з іншими державами, боротьби з нелегальною міграцією та захисту прав осіб, що переїжджають;
- впровадження програм легальної міграції — включаючи ініціативи щодо тимчасової або постійної зайнятості, возз'єднання сімей, отримання освіти;
- фінансування проєктів, спрямованих на адаптацію мігрантів: навчання мови, ознайомлення з культурою, підтримка їхнього підприємництва;
- залучення мігрантів до програм професійної орієнтації, перекваліфікації та інтеграції в ринок праці.

Міграційна політика України має вирішальне значення з кількох причин. По-перше, вона сприяє економічному піднесенню, оскільки мігранти можуть компенсувати дефіцит робочої сили в окремих галузях, а також привносити нові знання та технології. По-друге, ефективне управління міграцією зміцнює соціальний порядок, знижує рівень нелегальної праці та криміналізації середовища, а також полегшує інтеграцію мігрантів у громади. По-третє, важливою складовою є захист основоположних прав приїжджих — через забезпечення доступу до охорони здоров'я, освіти, гідних умов проживання та праці [40].

Отже, аналіз нормативно-правового забезпечення регулювання міграційних процесів в Україні засвідчує наявність розгалуженої законодавчої та інституційної бази, спрямованої на контроль міграційних потоків, захист прав мігрантів і забезпечення національних інтересів держави.

2.2 Дослідження динаміки основних напрямів міграційних процесів в Україні

Сучасний стан розвитку соціально-економічних та суспільно-політичних процесів в Україні характеризується наявністю стійких цивілізаційних викликів, які потребують комплексного вирішення та подолання як передумови подальшого сталого розвитку Української держави. Військова агресія РФ проти України, починаючи з 2014 року, у сукупності з негативними трендами відновлення економіки після пандемії COVID-19, зумовлюють сукупність чинників, які негативно впливають на розвиток соціально-економічних процесів та є каталізаторами таких явищ, як зниження рівня життя, поява вимушених переселенців і біженців тощо. Міграційні процеси в таких умовах розвиваються стрімко; їхня динаміка та структура важко передбачувані, що, за відсутності належного соціально-економічного планування, формує додаткові ризики для розвитку української державності.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році мало серйозні наслідки для міграційних процесів як у сфері виїзду за кордон, так і внутрішньої міграції. Ця подія спричинила значну активізацію переселенців, біженців та внутрішньо переміщених осіб, що призвело до значного зростання міграційних потоків, спрямованих з України до інших країн [41].

За напрямком переміщення можна виокремити внутрішню міграцію, що відбувається в межах однієї країни, та зовнішню – переміщення за кордон. З урахуванням тривалості таке переміщення може бути постійним (назавжди) або тимчасовим (на певний період). З правової точки зору розрізняють легальну міграцію (перебування в іншій державі на законних підставах), напівлегальну (із простроченою візою) та нелегальну (незаконний перетин кордону) [42].

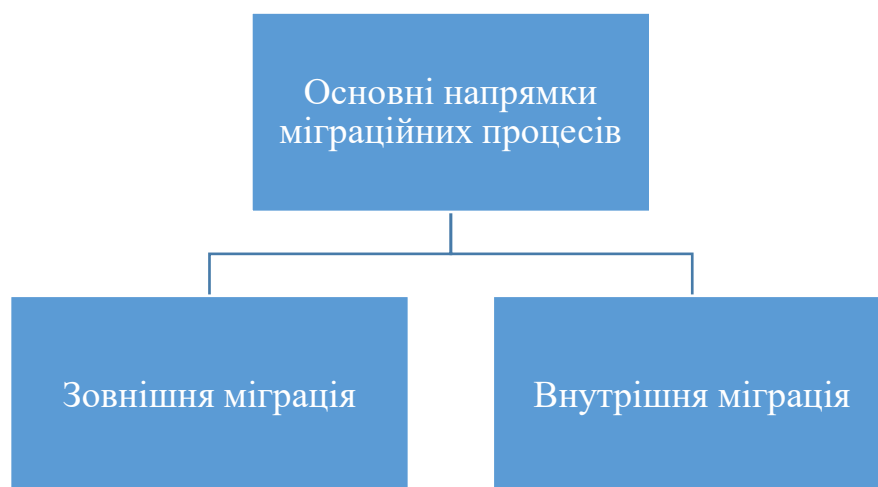

Рисунок 2.1 - Основні напрямки міграційних процесів

Джерело: створено автором за даними [42]

У перші роки після здобуття незалежності в Україні спостерігався тимчасовий приріс населення, зумовленого поверненням на батьківщину значної кількості українців, кримських татар та представників інших національностей, які раніше проживали за межами держави, що частково компенсував втрати, спричинені негативним природним приростом. Упродовж 1991–1993 рр. в Україну репатріювалися 88,5 тис. кримських татар, що становило близько 7% усіх іммігрантів, а загалом у наступні роки поступово зростала частка вихідців з України

серед іммігрантів, досягнувши 64 % у 2002 р. Завдяки цьому процесу питома вага українців у загальній структурі населення зросла з 72,7 % у 1989 р. до 77,8 % у 2001 р., а чисельність кримських татар збільшилася більш ніж у п'ять разів, сягнувши 248,2 тис. осіб.

Проте згодом інтенсивність повернень почала знижуватися, натомість посилилася трудова міграція українців за кордон, яка набула сезонного та циркулярного характеру. Так, за даними World Migration Report 2022, Україна входить до першої десятки країн світу з найбільшою кількістю трудових мігрантів, посідаючи 8-ме місце з орієнтовною чисельністю 5,5–6 мільйонів громадян, які працюють за кордоном (значна частка з них – понад 1,5 мільйона осіб – здійснювала трудову діяльність у Польщі.

Станом на 23.04.2025 р., за офіційними даними Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) досягла 4 594 270 млн осіб, з них 40,29 % чоловіків, 59, 71 % жінок (дітей – 18,86 %).

За даними Євростату статус тимчасового захисту в країнах ЄС станом на 30.11.2024 р. мали 4 200 000 млн українських біженців, з них чоловіків 23,1 %, жінок 44,9 % та дітей 32 % [43].

За результатами дослідження ВГО «Опора» станом на 1 травня 2023 року було зафіксовано 18,52 млн виїздів з України та 15,84 млн в'їздів. Різниця склала 2,69 млн осіб. У квітні 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. осіб, проте це незначний показник із масштабним виїздом у період з грудня 2022 року по березень 2023 року, коли негативне сальдо збільшилося на понад 1,8 млн осіб. Основними причинами масової вимушеної міграції в цей період стали перебої з електропостачанням, а також інтенсивні артилерійські та ракетні обстріли, які тривали з листопада 2022 року до січня 2023 року [44].

Починаючи з кінця лютого 2022 року відтік населення з України до сусідніх країн представлений як перетин кордону з України транскордонним переміщенням через пункти пропуску Польщі, Словаччини, Республіки Румунії, Молдови,

Угорщини. Зафіксований перетин кордону з України – 28,6 млн, з них повернулися до України 20,7 млн (сюди включені як особи, які були певний період в Польщі, так і люди, які виїхали в інші країни, а поверталися через польський кордон). Зараз близько 7,9 млн українців знаходяться за межами України. Проте недоступність даних по пункту пропуску з Угорщини не дає можливості повного уявлення про ситуацію. Стосовно перетину кордону Прикордонна служба України надає дещо нижчі оцінки [45].

Розраховані показники (табл. 2.1) свідчать про суттєве негативне міграційне сальдо України у 2022–2023 роках, яке формується під впливом повномасштабної війни та пов’язаних із нею безпекових, економічних і соціальних ризиків.

Таблиця 2.1

Міграційний рух населення України у 2022-2023 р. (млн осіб)

Рік	Виїзд	В’їзд	Міграційне сальдо
2022	28,6	20,7	-7,9
2023	18,52	15,84	-2,68

Джерело: складено автором за даними [44, 45]

У 2022 році відбулося різке зростання відтоку населення: виїзд склав 28,6 млн осіб, тоді як в’їзд — лише 20,7 млн, що зумовило найгірший показник за період спостереження — -7,9 млн осіб. Це відповідає хвилі масової евакуації у перші місяці вторгнення. У 2023 році ситуація дещо стабілізувалася: обсяги виїзду зменшилися до 18,52 млн, а повернення до країни зросли до 15,84 млн, тому міграційне сальдо скоротилося до -2,68 млн осіб. Хоча негативна тенденція зберігається, зменшення розриву між виїздом та в’їздом свідчить про часткову адаптацію населення до умов війни та поступове повернення частини громадян, однак загальний демографічний баланс залишається критичним і потребує державної політики щодо стимулювання повернення та реінтеграції населення (рис. 2.2).

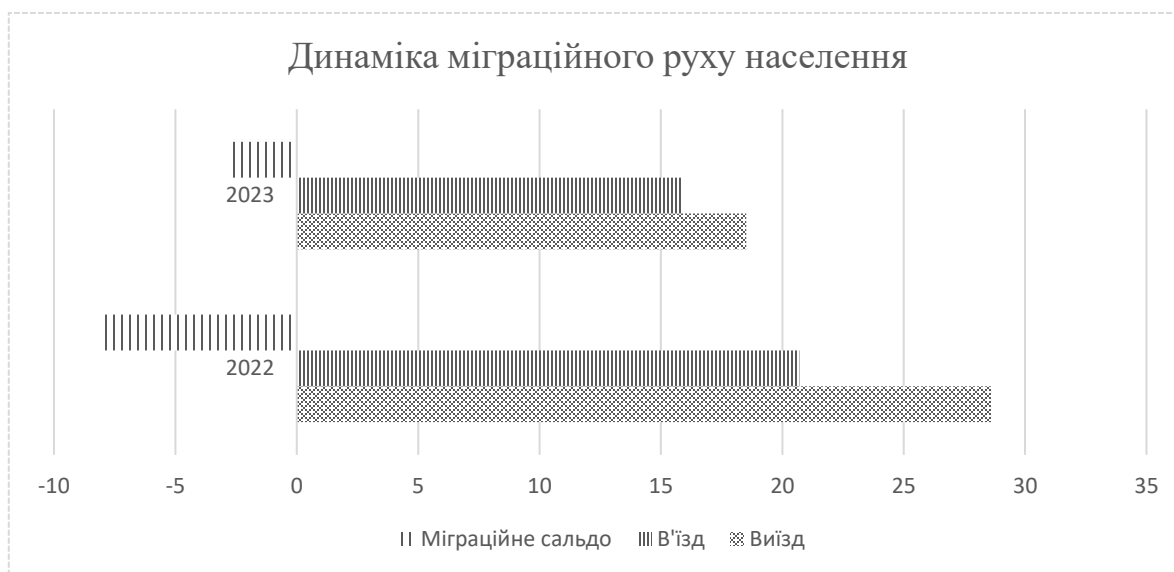

Рисунок 2.2 - Динаміка міграційного руху населення

Джерело: складено автором за даними [44, 45]

У 2024 році продовжувався чистий відтік українців за кордон, особливо на початку року (110 тис. осіб) через завершення свят та виїзд біженців, які ненадовго приїжджали додому, назад у країни ЄС. Навесні виїзд перевищував повернення через активізацію ракетних ударів та проблеми з енергетикою. У червні відбувся відтік (200 тис.) під час шкільних канікул, який частково компенсувало повернення 111 тис. українців у липні-серпні. Восени виїзд знову переважав (85 тис.). Очікуємо, що зимова динаміка повторить 2024 рік; ситуація ж навесні 2025-го залежатиме в першу чергу від того, наскільки в Україні буде безпечно [45].

Найбільше українських біженців перебуває в Німеччині – понад 1,2 млн людей (28,3% загальної кількості в ЄС). Далі йдуть Польща – близько 1 млн (23,5%) та Чехія – майже 390 тисяч (9%) [46]. Ці три країни надали захист майже 60% від загальної кількості українців, які отримують допомогу в Європейському Союзі.

Німеччина стала країною з найбільшим зростанням кількості осіб, які отримали тимчасовий захист, додавши 11 370 осіб, що на 1% більше. Польща також продемонструвала помітне зростання – прийняла додаткових 4 045 одержувачів (на 0,4%) [47].

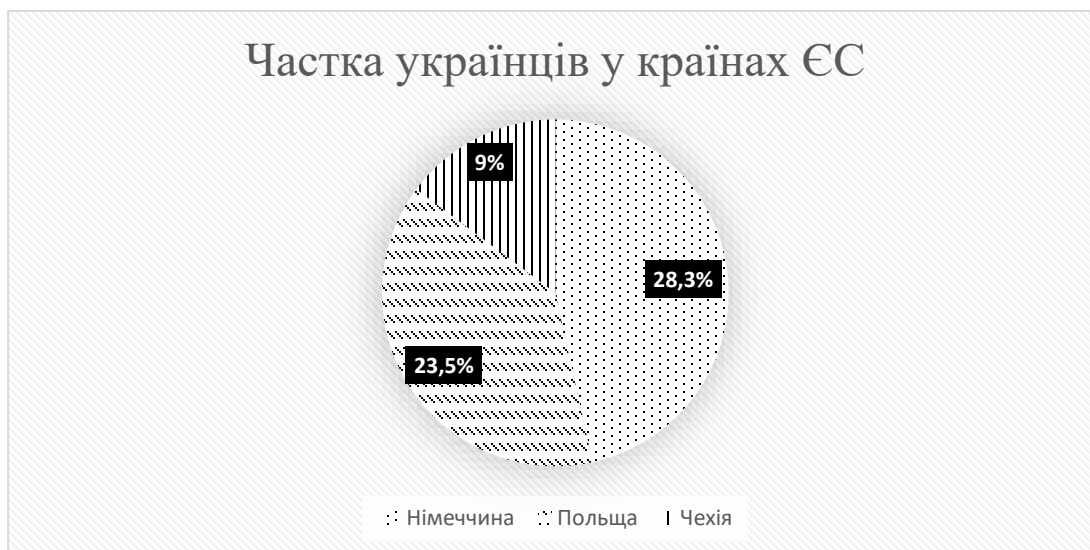

Рисунок 2.3 - Українці у країнах ЄС

Джерело: складено автором за даними [46]

Наведені на рис. 2.3 дані демонструють чітку концентрацію українських біженців у трьох ключових країнах Європейського Союзу, що пояснюється як економічними умовами, так і наявністю розвинених механізмів соціальної підтримки.

Окрім зовнішніх міграційних потоків, суттєво зросли масштаби внутрішніх переміщень населення, що зумовило переросподіл людського капіталу між регіонами.

В Україні проживає 3 694 000 фактичних внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Переміщення дедалі більше набуває довготривалого характеру, а домогосподарства ВПО частіше за інших стикаються з нестачею базових ресурсів та невизначеністю щодо майбутніх планів.

Частка ВПО в населенні країни зросла з 10,7% навесні 2024 року до майже 12% на початку 2025-го. Водночас 73% переміщених осіб перебувають у цій ситуації понад два роки, що створює додатковий тиск на їхню фінансову спроможність і життєві стратегії.

За оцінками МОМ, найбільше ВПО проживає в Дніпропетровській (557 тисяч, 15%) та Харківській області (415 тисяч, 11%). Столиця та Київська

область посідають третє і четверте місця відповідно – 348 тисяч і 324 тисячі осіб. Третина всіх переміщених людей – понад 1,27 млн – живе в прифронтових районах [48].

Зазвичай, рух між регіонами відбувається таким чином (рис. 2.4):

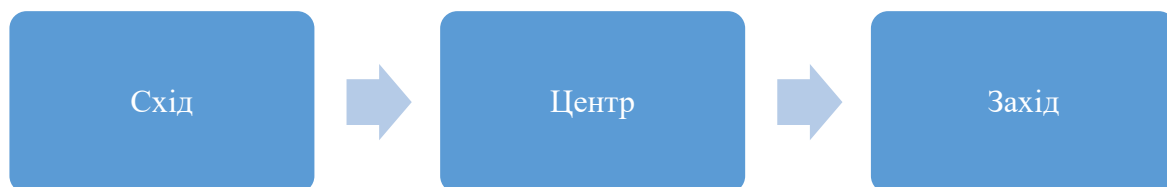

Рисунок 2.4 Основні напрями внутрішньої міграції в Україні

Джерело: створено автором за даними [48]

Станом на 5 червня 2025 року в Україні офіційно обліковано 4 594 254 внутрішньо переміщених осіб. У порівнянні з початком року кількість переселенців зменшилася майже на 50 тисяч [49].

Більше ніж четверта частина переселенців (27% ВПО) вимушено переїхали в межах тієї ж області. Найбільші потоки внутрішньообласного переміщення :

- Харківська область — 53% (частка ВПО, що переселилися в межах області)
- Запорізька — 48%
- Дніпропетровська — 44%
- Сумська — 35%
- Миколаївська — 31% [50].

Такі високі показники внутрішньообласного переміщення (рис. 2.5) пояснюються сукупністю географічних, безпекових та соціально-економічних чинників. Насамперед люди прагнули залишитися максимально близько до свого дому, адже це дозволяє зберегти доступ до власного житла, майна, роботи, сімейних зв'язків та звичного соціального середовища.

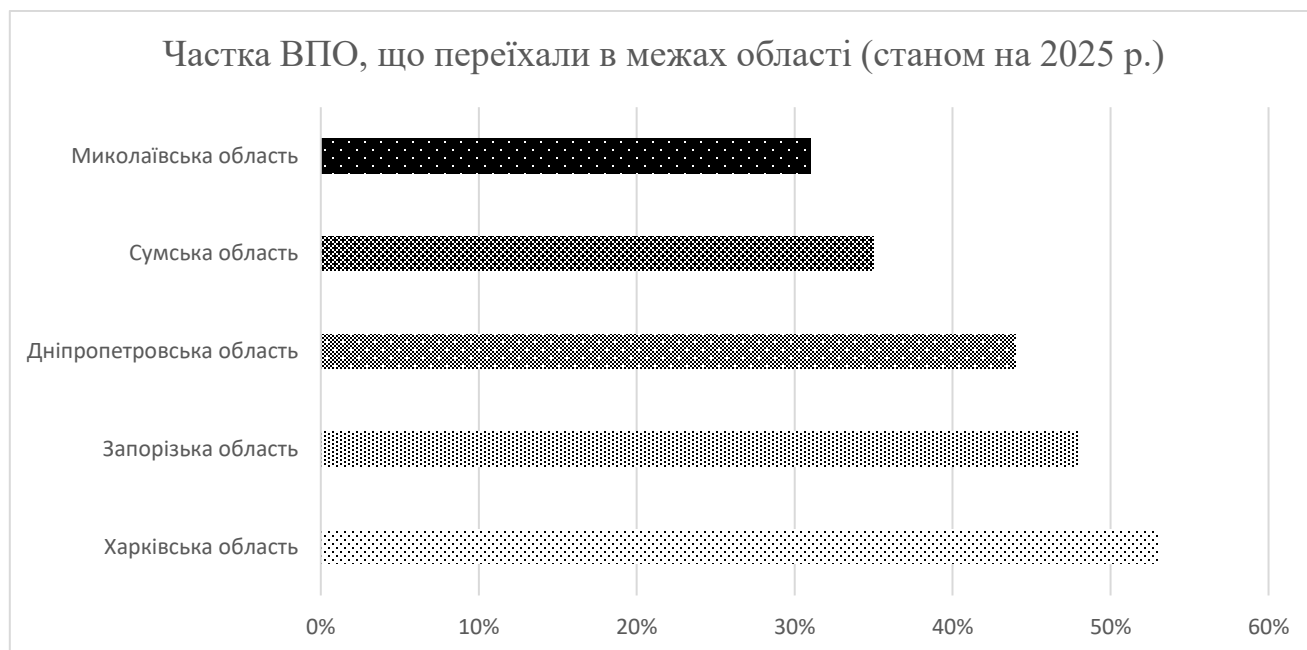

Рисунок 2.5 - Частка ВПО, що переїхала в межах області (станом на 2025 р.)

Джерело: складено автором за даними [50]

У багатьох випадках бойові дії охоплювали лише частину області, тому переміщення в більш безпечні райони тієї ж території було достатнім для уникнення прямої загрози.

Аналіз даних, наведених в табл. 2.2 показує, що диференціація чисельності внутрішньо переміщених осіб між регіонами України зумовлена поєднанням кількох ключових чинників.

По-перше, найбільша концентрація ВПО спостерігається у регіонах, які географічно наближені до територій інтенсивних бойових дій або мають зручне транспортне сполучення, що пояснює високі показники у Дніпропетровській, Харківській областях та місті Києві.

По-друге, значну роль відіграє економічний потенціал та наявність ринку праці, соціальної інфраструктури й можливостей для працевлаштування, що робить великі промислові та адміністративні центри більш привабливими для переселенців. Водночас західні та менш урбанізовані області характеризуються нижчими показниками через обмежену місткість інфраструктури, меншу кількість робочих місць і нижчий рівень соціально-економічної привабливості.

Таблиця 2.2

Кількість ВПО за регіонами України, станом на жовтень 2025 р.

Область	Кількість переселенців (тис. осіб)
Дніпропетровська	557
Харківська	415
м. Київ	348
Київська	324
Запорізька	230
Одеська	221
Полтавська	168
Львівська	152
Миколаївська	139
Черкаська	128
Вінницька	122
Сумська	98
Івано-Франківська	93
Кіровоградська	84
Хмельницька	80
Житомирська	74
Тернопільська	67
Чернігівська	65
Закарпатська	62
Чернівецька	50
Рівненська	50
Волинська	40

Джерело: складено автором за даними [50]

Отже, аналіз динаміки міграційних процесів в Україні свідчить про формування стійких негативних міграційних тенденцій, що проявляються у значному зовнішньому відтоку населення та масштабних внутрішніх переміщеннях, які істотно трансформують демографічну й соціально-економічну структуру країни.

2.3 Аналіз особливостей міграційних процесів в Україні у період прямої військової агресії

У загальному розумінні міграція значною мірою пов'язана з глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними змінами, які формуються широкими політичними та соціально-економічними пріоритетами. Ці зміни все більше формують життя суспільства в міру поглиблення глобалізації на ринку праці, в приватному, соціальному та духовному житті. Оскільки технології, що постійно розширюються, скорочують відстані, все більше людей може отримати доступ до інформації, товарів і послуг з усього світу. Окрім цього, міграція обумовлена низкою соціально-політичних та економічних чинників, зокрема, низьким рівнем життя окремих країн, нестачею ресурсів та робочих місць, військовими конфліктами, пандемією тощо.

Аналізуючи інформацію, наведену у таблиці 2.3, можна зазначити, що майже всі українські біженці отримали тимчасовий захист у відповідних країнах Європи або інший вид захисту за національним законодавством. Виняток становлять Німеччина, Чехія, Італія, Словаччина, де тимчасовий захист має менша кількість українських біженців, ніж зареєстрована в країні. Польща є найбільш привабливою для вимушених мігрантів із України, оскільки є сусідньою країною зі схожим менталітетом та мовою, розвинутою транспортною мережею, що зв'язує Україну та Польщу. Примітним є те, що ще до повномасштабної війни в Україні, чисельність українців, що працювала та проживала в Польщі можна було оцінити приблизно в 1,35 млн; ця група була переважно чоловічою та складалася здебільшого з економічно активних осіб (понад 95 % від загальної кількості) [51].

Більшість українських біженців – це дорослі жінки. Станом на грудень 2024 року вони становили 44% усіх біженців за кордоном, що на 6 відсоткових пунктів менше, ніж на початку року, коли їх частка складала 50%. Водночас частка

дорослих чоловіків серед біженців зросла до 27%, що на 9 відсоткових пунктів більше, ніж у січні 2024 року (18%).

Таблиця 2.3

Чисельність зареєстрованих українських біженців в окремих країнах Європи з початку військової агресії Росії, станом на вересень 2022 року

Країна	Кількість зареєстрованих біженців, млн осіб	Кількість українських біженців, які зареєстровані для отримання тимчасового захисту або іншого національного захисту, млн осіб
Польща	1 391 344	1 391 344
Німеччина	1 003 029	709 148
Чехія	433 488	433 311
Італія	159 968	153 664
Іспанія	143 345	143 345
Сполучене Королівство	129 000	129 000
Франція	101 369	101 369
Словаччина	94 530	94 334

Джерело: [51]

Більшість українських біженців – це дорослі жінки. Станом на грудень 2024 року вони становили 44% усіх біженців за кордоном, що на 6 відсоткових пунктів менше, ніж на початку року, коли їх частка складала 50%. Водночас частка дорослих чоловіків серед біженців зросла до 27%, що на 9 відсоткових пунктів більше, ніж у січні 2024 року (18%).

Жінки з дітьми залишаються найбільшою групою українських біженців. На початку 2024 року діти складали приблизно третину всіх біженців. До грудня їхня частка зменшилася з 32% до 29%, головним чином через суттєве скорочення кількості хлопчиків віком 0–9 років (з 9% до 6%).

За підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на 8 травня 2022 р. з України виїхали понад 5,8 млн осіб, зокрема близько

3,2 млн – до Польщі, 880 тис. – до Румунії, 569 тис. – до Угорщини, 456 тис. – до Молдови, 402 тис. – до Словаччини (рис. 2.6).

Як свідчать результати опитування, вибір країни для міграції обумовлено передусім наявністю в ній родичів або знайомих (48 %), а також близькістю до батьківщини. Ті самі тісні «робочі» зв'язки із країнами, для яких ми роками були донором трудових ресурсів, власне і визначили нинішній міграційний вектор [58].

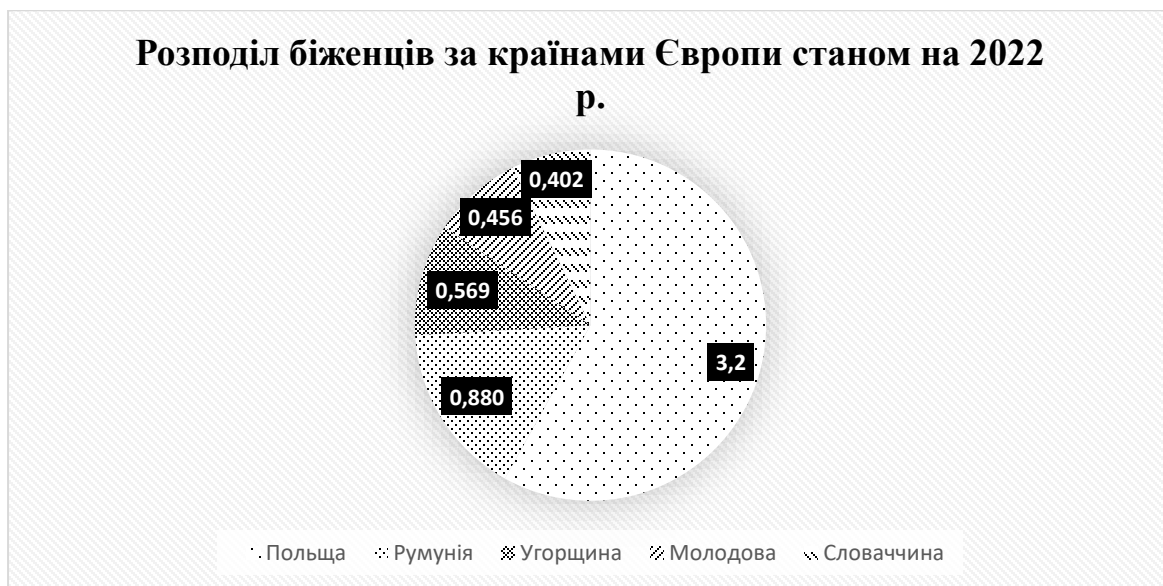

Рисунок 2.6 - Розподіл біженців за країнами Європи станом на 2022 р.

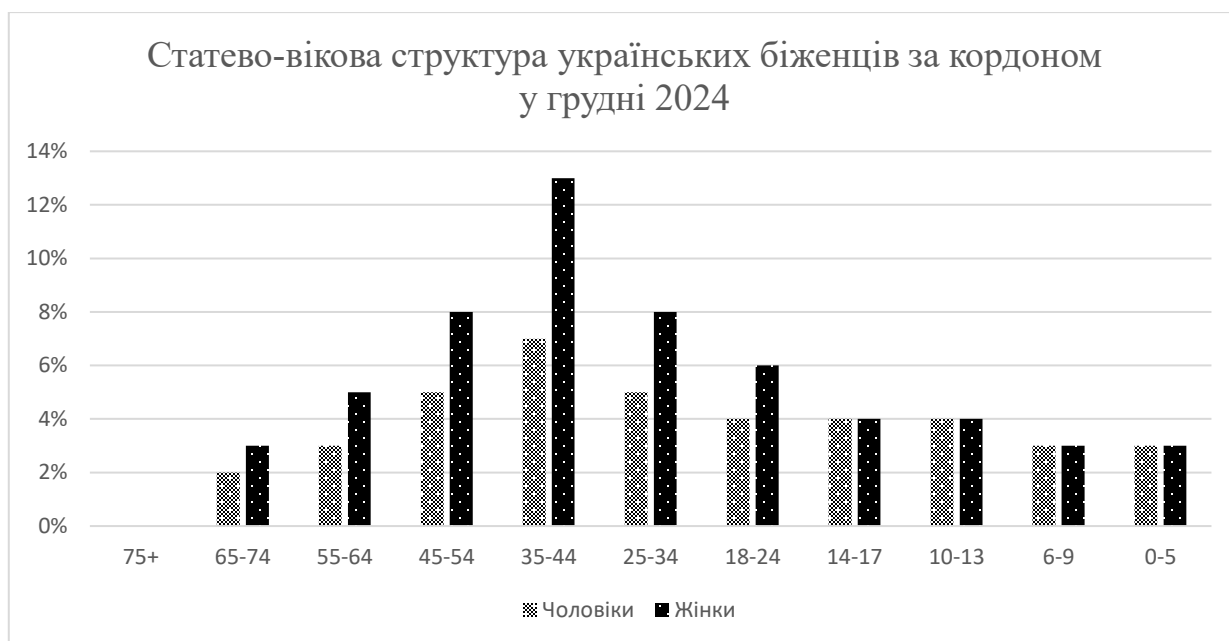
Джерело: створено автором за даними [58]

Найбільшою віковою групою серед біженців залишаються жінки 35–44 роки, більшість з яких (54%) виїхали за кордон разом із дітьми [52].

Представлена статеві-вікова структура українських біженців за кордоном у 2024 році (рис. 2.7) демонструє чітке домінування жінок, що є прямим наслідком воєнних обмежень і соціальних обставин, спричинених повномасштабним вторгненням. Чоловіки віком 18–60 років у більшості випадків обмежені у можливості виїзду за кордон через мобілізаційні вимоги, що автоматично підвищує частку жінок та неповнолітніх серед тих, хто перетнув кордон.

Проведений аналіз також свідчить, що значна кількість українців працювала в сільському господарстві європейських країн, де, наприклад у Британії, на фермі,

збираючи спаржу, горох та цибулю, маючи робочу візу із оплатою 8 фунтів 72 пенси (приблизно 295 грн.) за годину роботи при мінімумі за контрактом 8 годин на день і 48 годин на тиждень.

Рисусок 2.7 - Статеві-вікова структура українських біженців за кордоном у грудні 2024

Джерело: [52]

Розглянемо ще одну важливу складову, що у довоєнний період складала суттєву підтримку української економіки. На рис. 2.8, станом на 05.07.2022 р., наведено кількість приватних переказів, що надійшли в Україну від мігрантів. За різними оцінками обсяги зазначених надходжень у довоєнний період складали від 12 до 15 млрд долларів щорічно, після повномасштабного вторгнення вони зменшилися до 10-12 млрд дол., але варто зазначити, що наведені дані не враховують неформальні канали переказів, не дивлячись на те, що уряди країн донорів вживають системних заходів боротьби з тіньовими фінансовими операціями.

Наведене свідчить про стійку тенденцію до зменшення грошових переказів на час повномасштабної війни Росії проти України. Варто також зазначити, що

українські біженці, яких з початку повномасштабної війни виїхало близько 12 млн осіб, витрачають на проживання близько 2 млрд дол. на місяць.

Рисунок 2.8 - Обсяги приватних преказів, що надійшли в Україну
станом на 05.07.2022 р., млн дол.

Джерело: [59]

Основною причиною зменшення переказів в Україну є те, що біженцями переважно є жінки від 30 до 39 років з дітьми, які забирають до себе родини і витрати переважно споживаються в країнах проживання на: вивчення мови, навчання в школах, харчування та проживання. Таким чином поповнюються бюджети країн, що надали притулок українкам з дітьми. Так, із початку повномасштабної війни українці в Польщі сплатили 10 млрд злотих (близько 2,4 млрд дол.) податків, що перевищує обсяги наданої соціальної допомоги українським мігрантам [59].

Розглянемо вимушений міграційний рух всередині України, що і нині триває через активні бойові дії. Згідно із даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість внутрішньо переміщених осіб до середини травня 2022 року становила 7,1 млн осіб: 3 з них 55% походили зі східних областей, 13% – з південних, 12% – з північних та 16% – з міста Києва.

Масове вимушене внутрішнє переміщення населення в Україні в період війни є вкрай серйозною соціально-економічною проблемою. Перша хвиля вимушених внутрішніх переміщень виникла в Україні в 2014 р. В результаті анексії Криму та гібридної війни на частині території Донбасу було зареєстровано приблизно 1,5 млн ВПО. З початку повномасштабної війни кількість вимушених внутрішніх мігрантів зростає. Станом на січень 2024 р. їх чисельність сягнула 4,9 млн осіб. Дослідження демографічного складу ВПО, здійснене за даними опитування МОМ, свідчить, що серед переміщених осіб 57,3% становлять жінки та 42,7% - чоловіки. Діти до 18 років становлять 24,4% складу сімей ВПО, особи, старші 60 років – 23,5% [53].

Станом на 22 жовтня 2024 року в Україні офіційно зареєстровано 4 646 735 внутрішньо переміщених осіб. Серед них 59,9% складають жінки (2 782 325), 40,1% – чоловіки (1 864 410 осіб) [54].

Найбільше серед переселенців - дітей і людей похилого віку. Кількість неповнолітніх - 915 тисяч, літніх людей (у віці 61-70 років) - 727 тисяч. Далі за чисельністю категорія - люди у віці 31-40 років, їх понад 660 тисяч, потім - люди у віці 51-60 років, їх налічується 584 тисячі. Майже 60% переселенців – жінки [55].

Наведена діаграма (рис. 2.9) відображає суттєву присутність дітей та молоді: вікові групи 0–10 та 11–20 років разом становлять понад 1 млн осіб, що вказує на вимушений характер переміщення цілих домогосподарств.

Найбільш чисельними є групи осіб працездатного та передпенсійного віку, зокрема 31–40 років (понад 660 тис. осіб), 41–50 років (понад 584 тис.) та 61–70 років (понад 727 тис.). Це свідчить про те, що міграційні процеси значною мірою охоплюють економічно активне населення, а також осіб старшого віку, які потребують підвищеного рівня соціального захисту та медичного забезпечення.

Специфіка процесів внутрішнього переміщення і загальної ситуації в Україні накладає відбиток на особливості планування ВПО свого майбутнього. а посилення намірів ВПО пов'язати своє майбутнє з теперішнім місцем проживання обумовлює

зростання сенсу залучати ресурси вимушених переселенців на потреби розвитку територій, громад, регіонів переміщення.

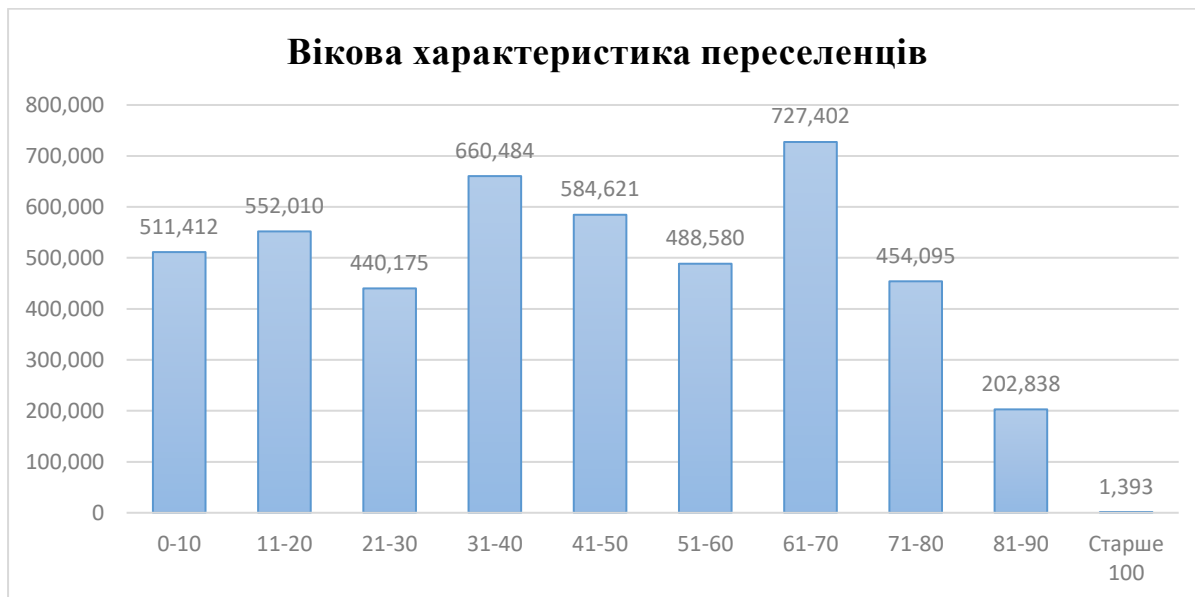

Рисунок 2.9 - Вікова характеристика переселенців, станом на 2025 р.

Джерело: [55]

Щодо географії переміщення ВПО відповідає основним світовим закономірностям аналогічних переселень. Більшість вимушених переселенців обирають регіони, які територіально наближені до попереднього місця проживання. Більше половини з них 54,1 %, зареєстровані в Донецькій (39,45 %) та Луганській (14,65 %) областях, третю позицію посідає Харківська область, на неї припадає близько 12,4 % переселенців. Близько 7,4 % зареєстровано в Києві та Київській обл., приблизно 7,0 % - в Запорізькій та 4,5 % в Дніпропетровській областях. Вибір місця переміщення був обумовлений не лише територіальним чинником, а й схожістю умов життєзабезпечення. ВПО переміщувалися з високо урбанізованого регіону, звичайно, і для майбутнього місця проживання в більшості випадків орієнтувалися на міста, промислово розвинуті регіони з більш розвинутими ринками праці та житла, розвинутою інфраструктурою, більшими можливостями для працевлаштування [56]. Проведений аналіз свідчить, що більше третини (36%) усіх ВПО в Україні нині перебувають у східних областях (близько 1,3 млн осіб). У Києві відзначається стійке зростання кількості ВПО з усієї України, що коливається від

3% (05.2022 р.) до близько 10%. Водночас показник прийнятих ВПО для південних і центральних областей залишається без змін порівняно з раундом 13. Утім у західних і північних областях спостерігається незначне зменшення чисельності ВПО. При цьому в західних регіонах цей показник зменшився з 36% (травень 2022 р.) до 16% [57].

Таблиця 2.5

**Частка та абсолютна кількість ВПО за поточними макрорегіонами
переміщення, станом на 2022 р.**

Макрорегіон	ВПО за місцем перебування, %	Оцінка кількості ВПО за приймаючими макрорегіонами, млн осіб
Схід	36	1 300 000
Захід	16	594 000
Північ	14	503 000
Центр	14	521 000
Київ	10	363 000
Південь	10	374 000
Оцінка загальної чисельності переміщеного населення в межах України		3 674 000

Джерело: [57]

Наведені дані у табл. 2.5 свідчать про суттєву територіальну диференціацію розміщення внутрішньо переміщених осіб в Україні. Найбільша концентрація ВПО зосереджена у східних макрорегіонах, де перебуває близько 36% від загальної чисельності переміщеного населення, що в абсолютному вимірі становить приблизно 1,3 млн осіб. Така ситуація пояснюється як географічною близькістю до регіонів первинного вибуття, так і наявністю розвиненої міської інфраструктури, промислових центрів та можливостей для працевлаштування. Водночас західні області, які на початкових етапах міграційних хвиль відігравали ключову роль як приймаючі регіони, демонструють істотне скорочення частки ВПО — з 36% у

травні 2022 року до 16% у поточний період, що свідчить про поступове перерозміщення населення всередині країни.

Важливо виокремити, що серед проблем, які заважають інтеграції як довгострокового рішення для ВПО, відзначається нездатність брати участь у громадських справах і забезпечити покриття базових витрат. Тобто майнова складова залишається перепорою на шляху до нормалізації життя ВПО, яка накладається на пережитий стрес. Зокрема, викликає занепокоєння той факт, що за результатами дослідження 65 % ВПО проживають у домогосподарствах із рівнем доходів на одного члена не більше 4666 грн (= 126 доларів США – реальний прожитковий мінімум, встановлений у січні 2022 р.). Лише 38 % ВПО повідомили про здатність покладатися на регулярну заробітну плату як основне джерело доходу. Стосовно частки безробітних серед ВПО також залишається вищою, ніж серед непереміщеного населення (15 % проти 6 %) . Відповідно до офіційних даних Державної служби зайнятості України, станом на 1 листопада 2023 року в Україні мали статус безробітного 97,3 тис. осіб, з яких 8,3 тис. (9 %) – внутрішньо переміщені особи. Частка безробітних серед ВПО також залишається вищою, ніж серед непереміщеного населення (15 % проти 6 %) . Акцентуємо увагу, що відповідно до офіційних даних Державної служби зайнятості України, станом на 1 листопада 2023 року в Україні мали статус безробітного 97,3 тис. осіб, з яких 8,3 тис. (9 %) – внутрішньо переміщені особи.

За даними дослідження (рис. 2.10) можна констатувати низьку активність ВПО до процесу працевлаштування через державні структури. Водночас результативність діяльності структурних підрозділів Державної служби зайнятості (отримання роботи ВПО) також є низькою, що свідчить про неефективність запроваджуваних співробітниками заходів. Як позитивний, варто відмітити спрямування роботи Державної служби зайнятості – надання профорієнтаційних послуг. Інші напрями потребують подальшого розвитку та удосконалення [60].

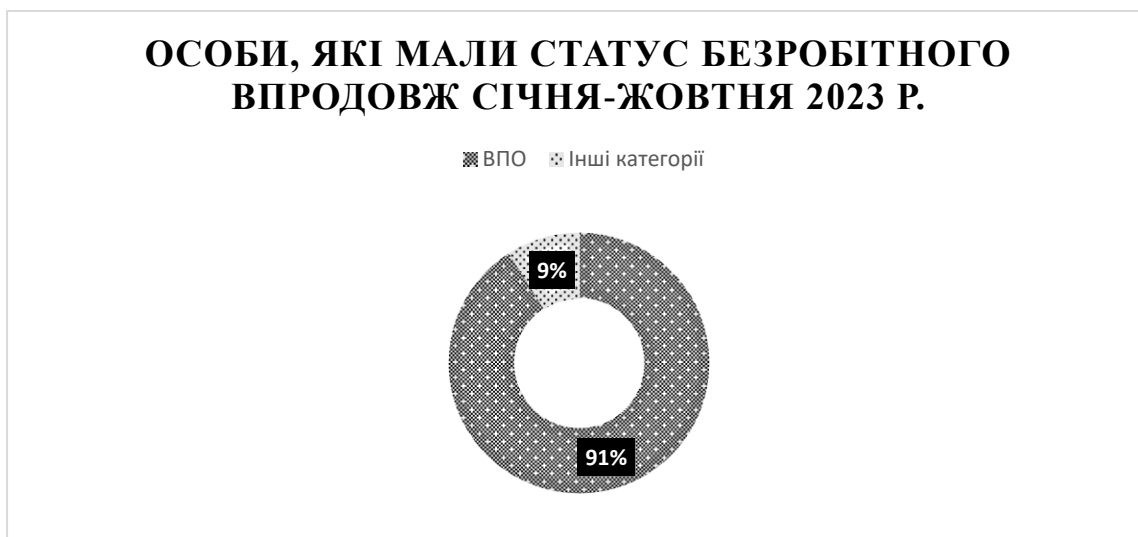

Рисунок 2.10 - Особи, які мали статус безробітного впродовж січня-жовтня 2023 р.
Джерело: [60]

Міграція громадян за кордон, внутрішні переміщення, мобілізація, фізичні втрати призвели до дефіциту кадрів в Україні, який і донині зростає. Чисельність мігрантів з України у світі, за оцінкою ООН, становить 6,7 млн осіб, переважно жінок та дітей. Із них приблизно 1,7 млн осіб були працевлаштовані в Україні до виїзду – це 10,6% економічно активного населення країни перед початком повномасштабного вторгнення. Згідно з опитуваннями НБУ, у 2023 році 44% підприємств мали кадрові труднощі через масове скорочення кількості працівників, що пов'язане з мобілізацією, а 24% – через міграцію.

Що підтверджується даними Європейської Бізнес Асоціації також свідчать про зростання дефіциту кадрів: станом на квітень 2024 року з ним стикалися 74% опитаних роботодавців, не відчувають дефіциту кадрів 7% підприємств. Згідно з опитуванням Державної служби зайнятості України (ДСЗУ), 26,7% підприємств відчували дефіцит кадрів у 2023 році, тоді як, за даними опитування НБУ, цей показник сягає 36%.

Скорочення робочої сили у 2023 році порівняно з 2021 роком приблизно на 40% (за оцінкою НБУ) зумовлено такими факторами як демографічні втрати, перехід людей до економічно неактивного статусу, труднощі ВПО з пошуком

роботи, окупація частини територій, необхідність догляду за іншими членами сім'ї та відсутність навичок, які потрібні на ринку праці [61].

Узагальнюючи проведений аналіз, можна констатувати, що міграційні процеси в Україні у період повномасштабної війни набули безпрецедентних масштабів та відзначаються складною структурою зовнішнього й внутрішнього переміщення населення. Домінування серед біженців жінок, дітей та людей старшого віку прямо пов'язане з воєнними обмеженнями, безпековими ризиками та руйнуванням інфраструктури, що вимушено спрямовує населення до найближчих або соціально знайомих регіонів.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ II

Аналіз міграційних процесів в Україні, проведений у II розділі дозволив зробити висновки, що міграційні процеси в контексті глобалізації відносин України з європейськими партнерами стають важливими чинниками формування власної національної політики у сфері імміграції та національної безпеки. Вони набувають розповсюдженого характеру на фоні зростаючого безробіття та економічних, політичних і соціальних проблем, що суттєво впливає на демографічний стан, поділ праці та національну безпеку країни.

Нормативно-правове забезпечення регулювання міграційних процесів в Україні потребує удосконалення цілісної моделі, що включає адаптацію до сучасних викликів (війна, євроінтеграція), посилення інституційного механізму, захист прав мігрантів, стимулювання легальної міграції та інтеграції, а також гармонізацію із європейським законодавством, щоб забезпечити контроль, національну безпеку та соціально-економічний розвиток. Сучасні міграційні тенденції в контексті глобалізації відносин України з європейськими партнерами стають важливими

чинниками формування власної національної політики у сфері імміграції та національної безпеки.

Аналіз динаміки основних напрямів міграційних процесів в Україні свідчить про наступне: посилення частки трудових мігрантів у період до 2022 р., дещо меншу, порівняно з довоєнним періодом, частку фінансових надходжень від трудових мігрантів, що склала 3063 млн дол. Подальше зростання зовнішньої міграції, що пов'язана з початком повномасштабного вторгнення, яка набула обсягів міграційної кризи на фоні безпекових, масових руйнувань інфраструктури та загального ризику для життя населення, складних соціально-економічних умов через падіння доходів, зростання безробіття, інфляцію та обмежені можливості для відновлення нормального рівня життєдіяльності.

Визначено, що окремою проблемою для суспільства стали ВПО, кількість яких, станом на 23.04.2025 р. становить 4 594 270 млн осіб та і донині триває через віднесення певних територій до зон активних бойових дій.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Соціально-економічні заходи для підтримки мігрантів

Поняття соціально-економічної захищеності мігрантів, крім соціально-економічного, має свій соціально-психологічний сенс. Йдеться про те, що воно містить у собі елемент оцінки умов життя мігрантів з боку самих мігрантів. Останні, потрапивши у нові умови життя і праці, орієнтовані на іншу модель організації культури, міжлюдських відносин. Рівень їх розвиненості, стійко ними сприймається на власній основі з позиції власного інтересу.

Об'єктивність соціальної захищеності мігрантів пов'язана з критеріями необхідності та достатності засобів, необхідних для ефективного функціонування системи соціального захисту. Це актуально як для конкретної особи-мігранта, так і групи мігрантів, причому так, щоб сама соціальна захищеність була у межах суспільно-нормальних характеристик. Вона дозволяє визначити міру порушення цих меж, а тим самим - і міру руйнації соціальної захищеності мігрантів як цінності.

Важливою складовою досягнення належної соціально-економічної захищеності мігрантів є врахування ризиків функціонування та розвитку системи соціального захисту мігрантів. Це обов'язкова умова програмування, планування, здійснення соціально-ефективних перетворень у частині соціального захисту мігрантів [62].

Оскільки, масштабна хвиля мігрантів спричинила безліч проблем соціального, економічного, демографічного та безпекового характеру, як для приймаючих країн, так і для самої України, 04.03.2022 р. Європейським Союзом була введена в дію Директива про тимчасовий захист. Директивою визначено процедури прийняття рішень, необхідних для ініціювання, продовження або припинення тимчасового захисту, а також врегулювання основних соціальних та економічних права бенефіціарів. Це фактично формує базис європейської архітектури інституційної

підтримки та забезпечує пошук інструментів для управління соціально-економічними викликами, який включає:

- дозвіл на проживання на весь період дії захисту (який може тривати від одного року до трьох років);
- доступ до працевлаштування за умови дотримання правил, що застосовуються до професії, а також національної політики на ринку праці та загальних умов працевлаштування, доступ до банківських послуг, наприклад, відкриття базового банківського рахунку;
- доступ до придатного житла, соціального забезпечення та послуг та\або засобів до існування,
- доступ до медичної допомоги, освіти для осіб віком до 18 років у державній системі освіти та інше.

Рівень зайнятості українських мігрантів в ряді європейських країн досяг рівня близько 50 %. Аналіз показав, що від 40 до 60% респондентів від загальної кількості мігрантів, які офіційно отримали статус тимчасового захисту, мають офіційне працевлаштування, якщо враховувати неофіційну зайнятість, то рівень безробіття українських мігрантів мінімізувався до 20 % [63].

Підтримка мігрантів вимагає значних витрат з бюджетів країн, що приймають, на соціальні послуги, медичну допомогу тощо.

В такому контексті важливою стає так звана гнучкість у соціальній політиці, коли політика адаптуватиметься до нових демографічних реалій та стимулюючи мігрантів до самозабезпечення. Другою важливою характеристикою повинна стати стійкість політики соціального забезпечення. Ключові аспекти соціального забезпечення в межах тимчасового захисту включають дозвіл на проживання на весь період дії статусу, право на працевлаштування (у тому числі самозайнятість), доступ до освіти, соціальних послуг, житла, фінансової допомоги та медичного обслуговування. (Додаток А)

Станом на березень 2024 р. статус тимчасового захисту в ЄС отримали 4,21 млн осіб, з яких 98% (4,13 млн) – українці. Водночас за деякими прогнозами, заснованими на опитуваннях, від 1,4 до 2,3 млн українців можуть не повернутися до дому. Очевидно, що такі процеси матимуть значні наслідки як для України, так і для країн, що прийняли біженців [64].

Таблиця 3.1

Фінансова підтримка неурядовими інституціями вимушених мігрантів з України в 2024 році

Приймаюча країна	Фінансова підтримка, в дол США	Кількість неурядових інституцій, які надали фінансову підтримку в забезпеченні основних соціально-економічних потреб
Болгарія	38,561,185	19
Чехія	58,264,514	30
Естонія	10,589,248	14
Угорщина	42,188,964	31
Латвія	9,682,633	17
Литва	15,450,605	18
Пальща	377,377,752	103
Румунія	117,215,789	37
Словакія	59,940,518	25

Джерело: [63]

Загальна сума, яка була витрачена для швидкого реагування та підтримки українських мігрантів неурядовими міжнародними, національними та місцевими інституціями в 2022—2024 рік, становить 1,1 млн дол. США (рис. 3.1), в таких секторах, як захист дітей (98 млн дол. США), освіта (121 млн дол. США), захист здоров'я (100 млн дол. США), забезпечення консультаційного супроводу та захисту (в тому числі організація надання психологічної підтримки, мовні курси, консультування щодо захисту прав групи людей з особливими потреба та інше) (335 мл. дол. США), забезпечення базових потреб (342 млн дол. США), фінансова (готівкова) допомога (211 млн дол. США). Українським мігрантам, які отримали

тимчасовий захист, забезпечено доступ на ринки праці ЄС та можливості соціальної інтеграції [63].

Рисунок 3.1 - Обсяги фінансування міжнародних та національних інституцій для підтримки українських мігрантів у 2022–2024 рр., млн дол.

Джерело: створено автором за даними [63]

З погляду соціально-економічних заходів, підтримка мігрантів потребує поєднання фінансової допомоги з активною інтеграційною політикою, щоб зменшити навантаження на бюджети приймаючих країн. Ключовими інструментами є надання дозволу на працевлаштування, доступу до освіти й перекваліфікації, що стимулює самозабезпечення мігрантів і підвищує їхній внесок в економіку. Важливою є стійкість системи соціального захисту, яка має адаптуватися до нових демографічних реалій без погіршення якості послуг для місцевого населення. У підсумку ефективні соціально-економічні заходи мають перетворювати мігрантів із отримувачів допомоги на активних учасників ринку праці та соціального розвитку.

Варто наголосити, що для українського суспільства важливим залишається соціальна інтеграція такої категорії населення, як внутрішньо переміщені особи

(ВПО), що сформувалася в 2014 р. внаслідок військового конфлікту на Сході України. На сьогоднішній день масштаби ВПО значно збільшилися та продовжують зростати через повномасштабну війну в Україні. За оцінками Міжнародної організації з міграції станом на 01.04.2022 р. налічувалося 7 138 715 ВПО, що становить 16 % загального населення. Проти березня 2022 р. їх чисельність збільшилась на 660 992 осіб. При оцінці соціальних виплат ВПО варто розуміти, що ця кількість осіб характеризує потік внутрішнього переміщення, а на офіційному обліку зареєстровано 2,8 млн людей, на виплату соціальної допомоги яким упродовж квітня було спрямовано більше 5,8 млрд грн.

Рисунок 3.2 - Розмір грошової допомоги, тис. грн.

Джерело: складено автором за даними [65]

Відповідно до нової Постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332, попри збільшення масштабів ВПО, розмір грошової допомоги було підвищено: для дітей — 3000 грн, осіб з інвалідністю — 3000 грн, дорослих — 2000 грн, що соціально позитивно характеризує відповідальність Уряду перед населенням України (рис. 3.2) [65].

Прикордонні регіони, які були частково окуповані, постійно зазнають ракетних обстрілів ворога, потребують особливої уваги з боку держави. Дослідження показують, що уряд має ряд напрацьованих програм з підтримки й стимулювання розвитку бізнесу в цих регіонах, надання допомоги мешканцям та внутрішнім переселенцям у працевлаштуванні, перенавчанні та підвищенні свого професійного рівня, щоб вони могли стати більш конкурентними на ринку праці, мали можливість забезпечувати себе й родину.

Зокрема, в рамках проєкту планується надання грантів на перезапуск та підтримку бізнесу Сумської, Чернігівської та Київської областей:

- 150 грантів до 7 000 євро для мікропідприємств;
- 90 грантів до 20 000 євро для малих підприємств;
- 45 грантів до 15 000 євро для мікропідприємств на стартапи.

Окрім того, 4 економічні кластери отримають гранти до 80 000 євро для підвищення конкурентоспроможності своєї продукції, стимулювання експорту, сприяння економічному розвитку області [66].

Це державна програма доступного кредитування, що дозволяє отримати іпотеку на житло під пільгові ставки 3% або 7% річних, залежно від категорії позичальника. Держава компенсує банкам частину вартості кредиту, а власники житла сплачують лише знижений відсоток, що робить купівлю квартири чи будинку доступнішою. Програма також передбачає мінімальний перший внесок від 10-20% і термін кредитування до 20 років.

Пільгова ставка для ВПО (за відсутності приналежності до інших груп) на перші 10 років – 7%, а з 11 року – 10%. Максимальний строк кредиту – 20 років. Мінімальний початковий внесок – від 20% та 10% для молоді. Переселенці та мешканці прифронтових територій можуть претендувати на пільгову іпотеку від держави, коли за рахунок бюджету покривається 70% першого внеску, 70% щомісячних платежів протягом першого року та до 40 000 гривень надається на компенсацію вартості послуг разової комісії банку. На іпотеку можуть

претендувати людина або члени її родини, які не мають іншого житла, крім того, що знаходиться в районі активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях [67].

УВКБ ООН надає підтримку вразливим категоріям людей, які були переміщені внаслідок війни в Україні через програму багатоцільової грошової допомоги.

Допомога спрямована на тих, хто повертається, внутрішньо переміщених людей та людей, що постраждали від війни. Розмір допомоги складає 3600 грн на члена сім'ї [68].

Узагальнюючи аналіз соціально-економічних заходів задля підтримки мігрантів, можна зазначити, що підтримка українських мігрантів і ВПО у період війни функціонує комплексно, поєднуючи міжнародні ресурси та державні програми. Значні обсяги фінансування зі сторони міжнародних інституцій, а також розширення державних механізмів допомоги забезпечують базові потреби, сприяють зайнятості та інтеграції переміщених осіб.

3.2 Шляхи регулювання міграційних процесів в країнах ЄС та можливість імплементації досвіду в Україні

По даним ООН у 2020 році в світі нараховувалось 281 млн. мігрантів, тобто приблизно 3,6 % населення світу, живуть за межами країни походження. Розглянемо основні причини міграції:

- по-перше, порушення прав людини відмова в громадянських і політичних правах, (свавільне затримання, тортури або відсутність належної правової процедури), а також в економічних, соціальних і культурних правах (права на здоров'я, житло, освіту);
- по-друге, дискримінаційні закони;
- по-третє, глибоко вкоріненими упередженнями, ксенофобією [69].

Активізація міграційних процесів в Європі викликана значною депопуляцією та старінням корінного населення. Лише одна з п'ятдесяти північноатлантичних націй – мусульманська Албанія – продовжує демографічний підйом, що забезпечує її виживання. Із двадцяти націй світу, що мають найнижчий рівень народжуваності, вісімнадцять знаходяться в Європі. Середній рівень народжуваності в Європі впав до 1,4, тоді як для збереження поточної чисельності населення потрібен рівень як мінімум 2,1 (рівень, що в Європі був зафіксований востаннє у 1957 р.).

Згідно з прогнозами, за збереження поточного рівня народжуваності, без урахування імміграції, кількість населення до 2050 р. скоротиться до позначки у 556-600 млн осіб. Європа втратить людський потенціал, рівний сукупному населенню сучасних Німеччини, Нідерландів, Бельгії, Швеції, Данії та Норвегії. Відповідно, європейська спільнота вимушена компенсувати власну демографічну депопуляцію імміграційними потоками з інших континентів, що призводить до урізноманітнення національного складу ЄС.

За статистичними даними, за межами Євросоюзу народилося близько 30 млн європейських громадян, що становить близько 6% населення. Кількість нелегалів сягає 4,5-8 млн осіб (1-1,75%) (однак, як уже було зазначено вище, на експертному рівні кількість мігрантів у ЄС оцінюється, за різними методиками, на рівні 10-15% від загального населення) [70].

Станом на 01.01.2023 року у ЄС проживало 72 мільйони 826 тисяч осіб віком 15–29 років, що складає близько 16% загальної чисельності населення. Найбільше молоді проживає у Німеччині, Франції, Італії, Іспанії та Польщі – близько 41 млн 997 тис, або 57,7% усієї молоді ЄС. Найбільш значною є частка цих країн у віковій групі 20–24 – 65,6%.

Аналіз звітів ООН та Європейської комісії щодо міграційних процесів у ЄС дає змогу виокремити такі їх загальні риси:

1. Мігранти у структурі населення ЄС у 2022 році становили близько 12,5%, з них лише 5,3% не є громадянами ЄС, решта народжені за межами ЄС, але мають

громадянство ЄС, або ж є внутрішніми мігрантами. Показник кількості мігрантів у структурі населення країн ЄС є значно нижчим, ніж у інших країнах з високими рівнями доходів, як от Швейцарії, де проживає близько 30% іноземців, Австралії (29%), США (13,55%).

2. Три чверті мігрантів проживають у Німеччині, Іспанії, Франції та Італії.

3. Рівень нелегальної міграції є незначним – близько 6,6% у загальній структурі мігрантів і значно знизився у 2023 році порівняно з 2015, коли Європа переживала міграційну кризу – тоді до об'єднання потрапили понад 1 млн 822 тисячі осіб, порівняно з 385 тис. у 2023.

4. ЄС загалом має позитивне міграційне сальдо, а кількість емігрантів перевищує кількість іммігрантів лише у Хорватії, Греції, Литві та Румунії.

5. Особливе значення має внутрішня міграція – станом на 2022 рік 13,7 мільйонів громадян ЄС проживали за межами країни свого громадянства. 6. У структурі кількості наданих дозволів на проживання за підставами їх отримання перше місце займає працевлаштування (36%), друге – сімейні обставини (26%), третє – освіта 13%, а дозвіл на перебування на території ЄС в якості біженця у 2022 році отримали 12% заявників [71].

Усвідомлюючи складність та багатозначність міграційних процесів, та їхніх наслідків для сучасного світу, потрібно відмітити їх зростаючу роль в світі. Європейський Союз, формуючи свою зовнішню політику, велику увагу приділяє зовнішньополітичним інструментам ефективного управління міграцією, прагнучі створити систему, що забезпечує передбачувану та контрольовану міграцію до країн Європи. У Європейській конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів «трудова міграція визначається як громадянин однієї країни, якому інша країна дозволила перебувати на її території для здійснення оплачуваної роботи» [69].

У 2008 році на саміті в Брюсселі в положеннях Європейського пакту про імміграцію та притулок було деталізовано та закріплено цілі міграційної політики, яка сформувала Єврокомісія – «процвітання, солідарність, безпека». Пакт визначає

низку політичних домовленостей між країнами ЄС щодо регулювання міграційних процесів, проте не має юридичної обов'язкового характері.

Згодом було ухвалено Стокгольмську програму, яка засвідчила недостатню готовність держав-членів ЄС активно вирішувати питання міграції та включала обмежену кількість нових ініціатив. Основна увага Європейського Союзу в сфері спільної міграційної політики була зосереджена на підтриманні вже досягнутих напрацювань і належному функціонуванні прийнятих домовленостей, зокрема Шенгенської системи. Європейський Союз, окрім розробки та втілення загальних принципів щодо внутрішньої та зовнішньої міграції, пріоритетом визначило створення єдиної системи надання притулку, правовою основою якої є Женевська конвенція про статус біженців та спільні гуманітарні принципи 1951 року [72].

До основних принципів сучасної міграційної політики держав-членів ЄС наразі відносять:

- розвиток партнерства з країнами походження іммігрантів;
- створення загальної європейської системи надання притулку;
- справедливе поводження з громадянами третіх країн;
- управління міграційними потоками.

Базовим документом, який офіційно закріпив положення сучасної міграційної політики ЄС, став Маастрихтський договір (1992 р.).

Дослідження показують, що за останні кілька років Європейська рада вжили рішучих заходів у зв'язку з міграційним тиском, а ЄС схвалив різні набори правил і структур для управління легальними міграційними потоками робітників, студентів та дослідників, сезонних робітників та людей, які прагнуть возз'єднання сімей. У цілому, ключовим трендом реалізації міграційної політики державами-членами ЄС стало налагодження діалогу та партнерства з країнами походження і транзиту на основі солідарності та спільної відповідальності. З початком широкомасштабної збройної агресії росії проти України, ЄС ввів у дію Директиву про тимчасовий захист, яка запроваджує нормативно-правові положення для допомоги у

врегулюванні масового прибуття людей. А Європейська комісія розпочала координацію з країнами ЄС для збору інформації про ситуацію на місцях та запобігання торгівлі людьми. 20 грудня 2023 р. лідерами ЄС було досягнуто угоду про нову інтегровану систему упорядкування потоків нерегулярних мігрантів та шукачів притулку, метою якою є розподілити тягар утримання новоприбулих між державами-членами ЄС більш рівномірно [73].

Розвиток міграційного менеджменту в ЄС потрібно враховувати і з метою удосконалення міграційної політики України. Варті уваги європейський досвід, як і норми спільного законодавства, що спрямовані на забезпечення диференційованого підходу до імміграції, сприяння прибуттю фахівців, студентів, інвесторів. Задля запобігання нелегальній міграції та тіньовій зайнятості іноземців можуть бути використані напрацювання ЄС щодо процедур допуску сезонних працівників, оформлення дозволу на перебування і на працевлаштування одним документом. Корисним видається також європейський досвід з підвищення ефективності і скорочення термінів процедур надання захисту шукачам притулку [74].

Для України міграційна політика об'єднаної Європи становить подвійний інтерес. ЄС є важливим партнером нашої держави з обміну населенням, куди спрямовується численний міграційний потік. На території Євросоюзу, передовсім у сусідніх країнах, а також в країнах Південної Європи, працюють, навчаються, проживають численні українці.

Користь практичного і теоретичного значення вивчення міграційної політики Євросоюзу пов'язаний з євроінтеграційними намірами України. Адже, крім іншого, інтеграція до ЄС передбачає досягнення відповідності європейським стандартам також і у сфері міграційного законодавства та менеджменту. Правові норми, що є обов'язковими для країн-членів Євросоюзу, так звані *acquis communautaire*, мають бути поступово імплементовані до законодавства, а адміністративна практика наближена до загальноприйнятої в Європі. Причому, успішне просування у цьому

напрямі, з одного боку, є передумовою поглиблення міжнародного співробітництва, отримання фінансової та технічної допомоги, спрямованої на посилення спроможності українського уряду управляти міграційними процесами, а з другого, – умовою ширшого доступу населення України до можливостей вільного пересування Європою, тобто повноцінної присутності українців на загальноєвропейському міграційному просторі [75].

У контексті України імплементація європейського досвіду є актуальною з кількох причин. По-перше, міграційний потік між Україною та країнами ЄС є одним із наймасштабніших у Європі. По-друге, Україна рухається шляхом євроінтеграції та зобов'язана адаптувати національне законодавство до стандартів ЄС. По-третє, війна росії проти України спричинила масове переміщення громадян за кордон – понад 8 мільйонів українців перебувають у країнах ЄС під тимчасовим захистом. Це вимагає формування нової, більш гнучкої моделі міграційного менеджменту.

Україна може використати європейський досвід у кількох напрямках:

1. По-перше, у сфері спрощення процедур легального працевлаштування для іноземців. Європейська практика видачі єдиного дозволу на проживання та роботу спрощує адміністрування й скорочує корупційні ризики; запровадження аналогічного механізму можливе і в Україні.
2. По-друге, Україні варто адаптувати європейську систему сезонної міграції, що дозволяє контролювати притік робочої сили у певні галузі, зокрема аграрний сектор, будівництво, туризм.
3. По-третє, важливим є створення дієвої системи інтеграції іноземців в Україну, що включатиме мовні курси, культурно-освітні програми, підтримку місцевих громад та розвиток інфраструктури.

3.3 Прогноз повернення українців у повоєнний період

Важливими для національної економіки є питання щодо повернення українців, так Національний банк України оцінює, що масове повернення українців, які тимчасово перебувають за кордоном, почнеться не раніше 2027 року і відбуватиметься повільними темпами — приблизно по 100 тисяч осіб щороку. До цього часу продовжуватиметься чистий відплив населення через безпекові ризики в країні та можливості тривалого перебування в ЄС [76].

За результатами опитування (рис. 3.3), яке проводилося під час перетину мігрантами українського кордону, 79% опитаних зазначили, що планують повернутися в Україну після закінчення війни (10% — вже тоді не планували повертатися, 11% — вагалися з відповіддю). Але варто констатувати, що зі збільшенням строку перебування за кордоном частка тих, хто вже ніколи не повернеться в Україну зростатиме. Наприклад, таких буде чимало серед українців, які виїхали до віддалених держав, тих, хто завдяки професійним навичкам та кваліфікації зможуть забезпечити собі гідний рівень життя, як і тих, хто лишатиметься за кордоном, бо вже має там осілих родичів [58].

Рисунок 3.3 - Результати опитування, щодо повернення українців

Джерело: складено автором за даними [58]

Розглянемо результати опитувань щодо намірів українців повернутися до України (рис. 3.4). Так, українці, які перебувають у Румунії (найбільша частка респондентів) - точно і скоріше за все планують повернутися до України, — 59%, у Польщі таких 51%, у США – 49%, а в Іспанії — 48%. Водночас, в Італії зафіксовано найбільше біженців, які точно і скоріше за все не планують повертатися до України — 45%. У США таких 43%, а в Німеччині – 37% [82].

Рисунок 3.4 - Частка українців в різних країнах, які точно планують повернутися

Джерело: [82]

Експерти виділяють два ключові чинники, які визначають кількість тих, хто повернеться:

1. Тривалість війни: Що довше люди перебувають за кордоном, то сильніше вони інтегруються – діти йдуть до шкіл, дорослі знаходять роботу, вивчають мову. Зв'язки з домом слабшають.
2. Умови миру: Це найважливіший аспект. Звільнення всіх територій – максимальний стимул для повернення. Люди бачитимуть перспективу безпечного життя. А ось заморожений конфлікт – найгірший сценарій для демографії. Якщо війна зупиниться лише по лінії фронту, більшість біженців сприймуть це як тимчасову перерву перед «ноюю гарячою фазою» [77].

Примітно, що за оцінками, у 2025 та 2026 роках Україну ще залишать по 200 тисяч осіб щороку. Натомість, прогноз передбачав початок повернення вже у 2026 році (200 тисяч). Чисте повернення очікується лише у 2027 році - приблизно 100 тисяч осіб. Раніше передбачалось повернення 500 тисяч мігрантів [78].

За дослідженням, 2023 р. щодо поведінки та настроїв українців, які вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні, 72% планують повернутися додому після завершення війни, 16% мають намір залишитися проживати за кордоном. Якщо перенести результати опитування на загальну статистику біженців (вважаючи, що більшість людей відповіли аналогічно з певним відхиленням), то майже 1 мільйон українців уже прийняли рішення не повертатися додому. Ті, хто мають залишитися за кордоном отримали або планують отримати вид на постійне проживання, виїхали з чоловіком чи з дружиною, задоволені своїм рівнем життя, володіють англійською, а також вивчили місцеву мову. З тих, хто бажає повернутися, а це жінки з дітьми, не відчують спорідненість з новим місцем проживання, орендують житло за кошти приймальної сторони та вірять, що Україна поверне всі свої території на межі 1991 року.

Рішення про в'їзд та повернення українці визначають залежно від того, коли закінчатися бойові дії. Якщо війна триватиме ще достатньо довгий час (46% опитаних вважають, що війна не закінчиться ще рік та більше), українські мігранти ще більше адаптуються до нового життя за Основними факторами, які мають вплив на повернення додому є місцевий ринок праці, можливості дозвілля, свобода вибору, рівень життя та освіта. Ціннісними орієнтирами українців виступають сім'я та відчуття захищеності, впевненість у майбутньому, а здоров'я та безпека визнають найважливішою умовою для повернення [79].

Навіть після покращення безпекової ситуації частина громадян залишиться за кордоном через стабільніші умови життя та повільне економічне відновлення в Україні.

За прогнозами НБУ:

- 2025 рік. Чистий відплив населення становитиме близько 200 тисяч осіб.
- 2026 рік. Міграційні відтоки зберуться на рівні приблизно 200 тисяч осіб.
- 2027 рік. Очікується чисте повернення – близько 100 тисяч осіб, що у п'ять разів менше попередніх оцінок (500 тисяч осіб) [80].

На основі опитування, проведеного у листопаді-грудні 2024 року, 14% біженців не планують повертатися до України, а 24% ще не визначилися зі своїми планами на майбутнє. Причини, які можуть заважати українцям повернутись:

1. Погіршення безпекової ситуації та високий рівень невизначеності. 32% опитаних очікують, що війна триватиме, але буде знаходитися в «замороженому» стані (приблизно як у 2015-2022 роках), тоді як 29% мають високий рівень невизначеності розвитку бойових дій, що може зупиняти їх повернення додому.
2. Зруйноване житло. У 6% біженців повністю зруйновано житло (найбільше таких біженців проживає у Великій Британії — 14%). Відсутність житла або можливість проживати там без перешкод не стимулюють українських біженців повертатися до своїх помешкань.
3. Економічні мотиви. 66% українських біженців зараз можуть дозволити собі купувати як повсякденні товари (їжу, одяг, взуття), так і предмети розкоші. Це майже відповідає довоєнному рівню, який становив 67%. На додаток аж 66% українських біженців самостійно оплачують орендоване житло, а 9% живуть у власному помешканні або у родичів: найбільше таких українців проживає у Канаді (20%) й США (19%).
4. Асиміляція у країні перебування. 43% українських біженців уже влаштувалися на роботу: найвищий цей відсоток в Італії (66%), Польщі (59%), Чехії (55%) та Канаді (54%). Крім цього, уже 39% біженців працюють за тією самою професією, що і в Україні до повномасштабного вторгнення (найбільше їх в Іспанії й США — 53% в обох країнах), а 13% — за суміжною. 36% українських біженців вже володіють мовою на

достатньому та вільному рівнях в країні поточного перебування. Найбільше таких біженців в англomовних країнах – Великій Британії (63%), США (62%) й Канаді (52%). Також 63% українських біженців вже мають друзів/хороших знайомих серед місцевих жителів (іноземців).

5. Бажання жити за кордоном. Коли дорослі українські біженці порівнюють, де їм подобається більше жити, то зараз вже більшості українських біженців подобається за кордоном більше, ніж в Україні – 42% проти 34%. Найбільше українських біженців, яким більше подобається за кордоном, ніж в Україні, проживає в Іспанії (52%), Італії (47%), Великій Британії (46%) та США (46%). Тоді як, найбільше до України хочуть повернутися біженці, які зараз знаходяться у Румунії (53%). Серед дітей ситуація подібна, але там вищий відсоток тих, кому більше подобається жити за кордоном: 52% проти 28%. Таких дітей найбільше у Великій Британії (77%), Канаді (65%) й США (64%). Частка дітей, яким набагато більше подобається, є вищою, ніж серед дорослих (36% проти 24% відповідно). До того ж, 52% українських біженців хочуть возз'єднатися зі своїми рідними саме за кордоном. Це, звісно, зумовить додатковий відтік українців за кордон та їхнє можливе укорінення там [81].

У підсумку проведеного дослідження, враховуючи розрахунки експертів, прогнози фахівців, можна стверджувати, що міграційні процеси, спричинені війною, матимуть для України довготривалі демографічні наслідки, а повернення значної частини громадян відбуватиметься повільно та частково. Високий рівень інтеграції українців за кордоном, економічна стабільність у приймаючих країнах, створення сприятливих умов для адаптації осіб з дітьми, фахівців з вищою освітою та значним досвідом роботи, враховуючи тривалість війни зменшують ймовірність масового повернення. У результаті держава вже зараз зтикається із подальшим скороченням населення, збільшенням частки осіб з інвалідністю, значним відтоком економічно активної частини населення, дітей, що потребує термінової розробки

стратегічної державної політики, направленої на стримування масової міграції та стимулювання повернення громадян.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ III

Аналіз чинників, тенденцій та перспектив повернення українських мігрантів у період повномасштабної війни дозволив сформулювати такі висновки:

1. Виявлено, що повномасштабне вторгнення суттєво змінило структуру та інтенсивність міграційних процесів, спричинивши одночасне зростання внутрішньої та зовнішньої міграції. Основними характеристиками стали швидкість переміщення населення, домінування жінок, дітей та людей похилого віку в міграційних потоках, значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, а також зміщення основних напрямів міграції в бік країн ЄС, які забезпечили тимчасовий захист українцям.
2. Доведено, що рівень інтеграції українців за кордоном зростає, що проявляється у працевлаштуванні, мовній адаптації, отриманні дозволів на проживання та розширенні соціальних контактів. Це знижує ймовірність масового повернення у короткостроковій перспективі.
3. Визначено основні фактори, які впливають на рішення українців повернутися: тривалість війни, безпекова ситуація, стан житлового фонду, економічні перспективи та рівень інтеграції за кордоном. Зі збільшенням часу перебування за межами України зростає частка тих, хто схиляється до остаточного виїзду.
4. Опитування показують, що більшість українців декларують намір повернутися після завершення війни, однак реальні демографічні прогнози

демонструють повільні темпи повернення. НБУ прогнозує початок чистого повернення лише у 2027 році, зі швидкістю близько 100 тис. осіб на рік.

5. Обґрунтовано, що міграційна ситуація зумовлює довготривалі соціально-економічні виклики, зокрема втрату трудового потенціалу, дефіцит кадрів, погіршення демографічної структури, посилення дисбалансів на ринку праці та уповільнення відновлення економіки. Це вимагає формування дієвих програм повернення та реінтеграції громадян.

ВИСНОВОК

Проведений аналіз міграційних процесів в Україні дав змогу визначити, що міграція — це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що включає будь-які пересування людей, незалежно від причин. Науковці до нині вважають, що визначення терміну «мігрант» є дискусійним. Так, за даними Європейського комітету з питань міграції, термін «мігранти» використовується для позначення, залежно від контексту, емігрантів, мігрантів, що повертаються назад у свою країну, іммігрантів, біженців, переселенців та осіб з числа іммігрантів і/або членів етнічної національної меншості, яка утворилася через імміграцію.

Доведено, що для України причини виникнення міграції до війни були обумовлені як економічною так і політичною мотивацією: рух України до ЄС - активізував трудову міграцію через безвізовий режим, підписання Угоди про асоціацію та спростив легальний виїзд українців до країн Євросоюзу в пошуках вищої заробітної плати та кращих умов праці. Основними потоками емігрантів з України були спрямовані переважно до країн Європи.

Міграційні процеси в контексті глобалізації відносин України з європейськими партнерами стають важливими чинниками формування власної національної політики у сфері імміграції та національної безпеки. Вони набувають розповсюдженого характеру на фоні зростаючого безробіття та економічних, політичних і соціальних проблем, що суттєво впливає на демографічний стан, поділ праці та національну безпеку країни.

Нормативно-правове забезпечення регулювання міграційних процесів в Україні потребує удосконалення цілісної моделі, що включає адаптацію до сучасних викликів (війна, євроінтеграція), посилення інституційного механізму, захист прав мігрантів, стимулювання легальної міграції та інтеграції, а також гармонізацію із європейським законодавством, щоб забезпечити контроль, національну безпеку та

соціально-економічний розвиток. Сучасні міграційні тенденції в контексті глобалізації відносин України з європейськими партнерами стають важливими чинниками формування власної національної політики у сфері імміграції та національної безпеки.

Аналіз динаміки основних напрямів міграційних процесів в Україні свідчить про наступне: збільшення частки трудових мігрантів у період до 2022 р., обсяги приватних надходжень у довоєнний період складали від 12 до 15 млрд долларів щорічно, після повномасштабного вторгнення вони зменшилися до 10-12 млрд дол. Подальше зростання зовнішньої міграції, що пов'язана з початком повномасштабного вторгнення, яка набула обсягів міграційної кризи на фоні безпекових, масових руйнувань інфраструктури та загального ризику для життя населення, складних соціально-економічних умов через падіння доходів, зростання безробіття, інфляцію та обмежені можливості для відновлення нормального рівня життєдіяльності.

Визначено, що окремою проблемою для суспільства стали ВПО, кількість яких, станом на 23.04.2025 р. становить 4 594 270 млн осіб та і донині триває через віднесення певних територій до зон активних бойових дій.

Аналіз чинників, тенденцій та перспектив повернення українських мігрантів у період повномасштабної війни дозволяє стверджувати наступне:

- повномасштабне вторгнення суттєво змінило структуру та інтенсивність міграційних процесів, спричинивши одночасне зростання внутрішньої та зовнішньої міграції. Основними характеристиками стали швидкість переміщення населення, домінування жінок, дітей та людей похилого віку в міграційних потоках, значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, а також зміщення основних напрямів міграції в бік країн ЄС, які забезпечили тимчасовий захист українцям.
- рівень інтеграції українців за кордоном зростає, що проявляється у працевлаштуванні, мовній адаптації, отриманні дозволів на проживання та

розширенні соціальних контактів. Це знижує ймовірність масового повернення у короткостроковій перспективі.

- більшість українців (за результатами опитувань) декларують намір повернутися після завершення війни, однак реальні демографічні прогнози демонструють повільні темпи повернення. НБУ прогнозує початок чистого повернення лише у 2027 році, зі швидкістю близько 100 тис. осіб на рік;

- міграційна ситуація зумовлює довготривалі соціально-економічні виклики, зокрема втрату трудового потенціалу, дефіцит кадрів, погіршення демографічної структури, посилення дисбалансів на ринку праці та уповільнення відновлення економіки, що вимагає формування дієвих програм повернення та реінтеграції громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міграційна криза та екосистейт України в умовах невизначеності: точки біфуркації і оптимальності URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20250037.pdf> (дата звернення: 21.11.2025)
2. Міграційні процеси: сутність, причини, види та показники міграції URL: <https://buklib.net/books/27309/> (дата звернення: 21.11.2025)
3. Міграція URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration> (дата звернення: 21.11.2025)
4. Основні підходи до розуміння поняття «міграція» URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/74.pdf (дата звернення: 21.11.2025)
5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): *Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко. К.: Довіра, 1998. 912 с.*
6. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. *Статистика України*. 2004. №1. С. 72 – 79
7. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45 – 50
8. Чим емігранти відрізняються від іммігрантів URL: <https://www.gostudy.cz/uk/bez-kategorii/migratsiia> (дата звернення: 21.11.2025)
9. Розуміння міграції та переміщення URL: <https://langs.physio-pedia.com/uk/understanding-migration-and-displacement-uk/> (дата звернення: 21.11.2025)
10. Міграція в Україні: факти і цифри URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 23.11.2025)

11. Міграційна криза внаслідок російсько-української війни (з 2022 року) URL: <https://surl.li/jczqjd> (дата звернення: 23.11.2025)
12. Що буде з українцями після закінчення тимчасового захисту в ЄС і як залишитися URL: <https://rumunia.com.ua/ua/post/ukrayinczi-v-es.html#close> (дата звернення: 24.11.2025)
13. Міграційна криза в ЄС: причини і шляхи подолання <https://surl.li/xepnlj> (дата звернення: 24.11.2025)
14. Найбільші міграційні кризи у Європі та шляхи їх подолання (кінець XX – початок XXI сторіччя) URL: <https://iaseed.eu/migrace-evropa/> (дата звернення: 24.11.2025)
15. Особливості сучасної української міграції в єс: головні фактори і проблеми URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/84510> (дата звернення: 26.11.2025)
16. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf (дата звернення: 26.11.2025)
17. Економічні та соціальні передумови міжнародної міграції населення URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2011/4.pdf (дата звернення: 26.11.2025)
18. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/87.pdf (дата звернення: 26.11.2025)
19. Міжнародні міграційні процеси URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/1fb6dede-f023-4868-aef1-7a5454edaa16/content> (дата звернення: 26.11.2025)
20. Сучасні передумови зовнішньої трудової міграції українців URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1440/1386> (дата звернення: 27.11.2025)

21. Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12443/1/11.pdf#page=306> (дата звернення: 27.11.2025)
22. Рекорд світової міграції: 304 млн мігрантів у 2024 році, ООН назвав країну-лідера URL: <https://glavcom.ua/world/observe/rekord-svitovoji-mihratsiji-304-mln-mihrantiv-u-2024-rotsi-oon-nazvav-krajinu-lidera--1064793.html> (дата звернення: 27.11.2025)
23. Мільйони мігрантів замість українців після війни: звідки вони їхатимуть та чого очікувати від масового заселення URL: <https://surl.li/kepdlr> (дата звернення: 27.11.2025)
24. Індикатори міграційного руху населення, їх застосування при вирішенні практичних завдань URL: https://stud.com.ua/78046/sotsiologiya/indikatori_migratsiynogo_ruhu_naselenny_a_zastosuvannya_virishenni_praktichnih_zavdan (дата звернення: 29.11.2025)
25. Вплив міграційних процесів на економіку України URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2307/2229> (дата звернення: 29.11.2025)
26. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня — 10 червня 2022) URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-chervnya-2022/> (дата звернення: 29.11.2025)
27. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/02/7361562/> (дата звернення: 30.11.2025)
28. «Відтік мізків» та його наслідки для України URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/6822-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-13700-1-10-20190613.pdf> (дата звернення: 30.11.2025)

29. Грошові перекази українських трудових мігрантів з країн єс в умовах глобальних викликів сьогодення URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Shepel.pdf> (дата звернення: 30.11.2025)
30. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (дата звернення: 30.11.2025)
31. Міграційні ризики і потенціал відновлення соціально-економічної резильєнтності: точки біфуркації та інтеграції URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20250033.pdf> (дата звернення: 30.11.2025)
32. Правове регулювання міграційних процесів в Україні URL: <https://surl.li/laotfd> (дата звернення: 02.12.2025)
33. Система нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/24.pdf (дата звернення: 02.12.2025)
34. Міграційне право України URL: <https://surl.li/muwnhr> (дата звернення: 02.12.2025)
35. Закон України «Про основні засади державної міграційної політики України» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF56900A?an=45> (дата звернення: 02.12.2025)
36. Регулювання міграційних процесів між Україною та Європейським союзом в умовах євроінтеграції URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_4.pdf (дата звернення: 02.12.2025)
37. Політичні аспекти міграційних процесів в сучасному українському суспільстві URL: <https://surl.li/gzywaw> (дата звернення: 02.12.2025)
38. Механізми міграційної політики України в умовах викликів і загроз URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/4_2025/7.pdf (дата звернення: 02.12.2025)

39. Соціально-економічні чинники впливу на міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%92%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%96+%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B8_%E2%84%961\(77\),+2025+\(3\)-96-106.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%92%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%96+%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B8_%E2%84%961(77),+2025+(3)-96-106.pdf) (дата звернення: 03.12.2025)
40. Міграційні процеси та міграційна політика в Україні у довоєнний період та під час російсько-української війни URL: http://lsej.org.ua/1_2025/190.pdf (дата звернення: 03.12.2025)
41. Соціально-економічні чинники впливу на міграційні процеси в Україні в умовах воєнного стану URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/923/914> (дата звернення: 03.12.2025)
42. Міграційні процеси: яка ситуація з українськими біженцями? URL: <https://cost.ua/migratsijni-protsezy-yaka-sytuatsiya-z-ukrayinskymy-bizhentsyamy/> (дата звернення: 03.12.2025)
43. Кількість українських біженців під тимчасовим захистом у ЄС зросла до найвищого рівня за останні два роки URL: <https://surl.li/ljvqom> (дата звернення: 03.12.2025)
44. У яких країнах найбільше українців у 2025 році? Яку країну обрати для переїзду? URL: <https://eurowolf.com.ua/news/which-countries-will-have-the-most-Ukrainians/view/> (дата звернення: 03.12.2025)
45. В Україні проживає 3,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб – Міжнародна організація з міграції URL: <https://surl.lu/mqrwvi> (дата звернення: 05.12.2025)
46. Де в Україні найбільше переселенців: статистика ВПО за областями URL: <https://nashemisto.dp.ua/2025/06/10/de-v-ukraini-naibilshe-pereselentsiv-statystyka-vpo-za-oblastiamy/> (дата звернення: 05.12.2025)
47. Тимчасовий дім. У яких регіонах України найбільше внутрішніх переселенців і як зросла їх кількість у Києві - інфографіка NV URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html> (дата звернення: 05.12.2025)

48. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект URL: https://www.researchgate.net/publication/367506388_Migracijni_procesi_v_Ukrajin_i_v_umovah_vijni_socialnij_aspekt (дата звернення: 05.12.2025)
49. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля досліджень URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 05.12.2025)
50. Соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-11-07-01/2024-11-07-01> (дата звернення: 05.12.2025)
51. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/> (дата звернення: 06.12.2025)
52. Де в Україні найбільше переселенців: статистика з областей URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/de-ukrayini-naybilshe-pereselentsiv-statistika-1725633125.html> (дата звернення: 06.12.2025)
53. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб України: стан, проблеми, шляхи розв'язання URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-217_225.pdf (дата звернення: 06.12.2025)
54. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf (дата звернення: 07.12.2025)
55. Боротьба за людей: Україна програла битву, але має виграти війну URL: <https://surl.li/wvuwrc> (дата звернення: 07.12.2025)
56. Міграційні процеси в Україні в період повномасштабної війни: безпекові гарантії та правові можливості URL:

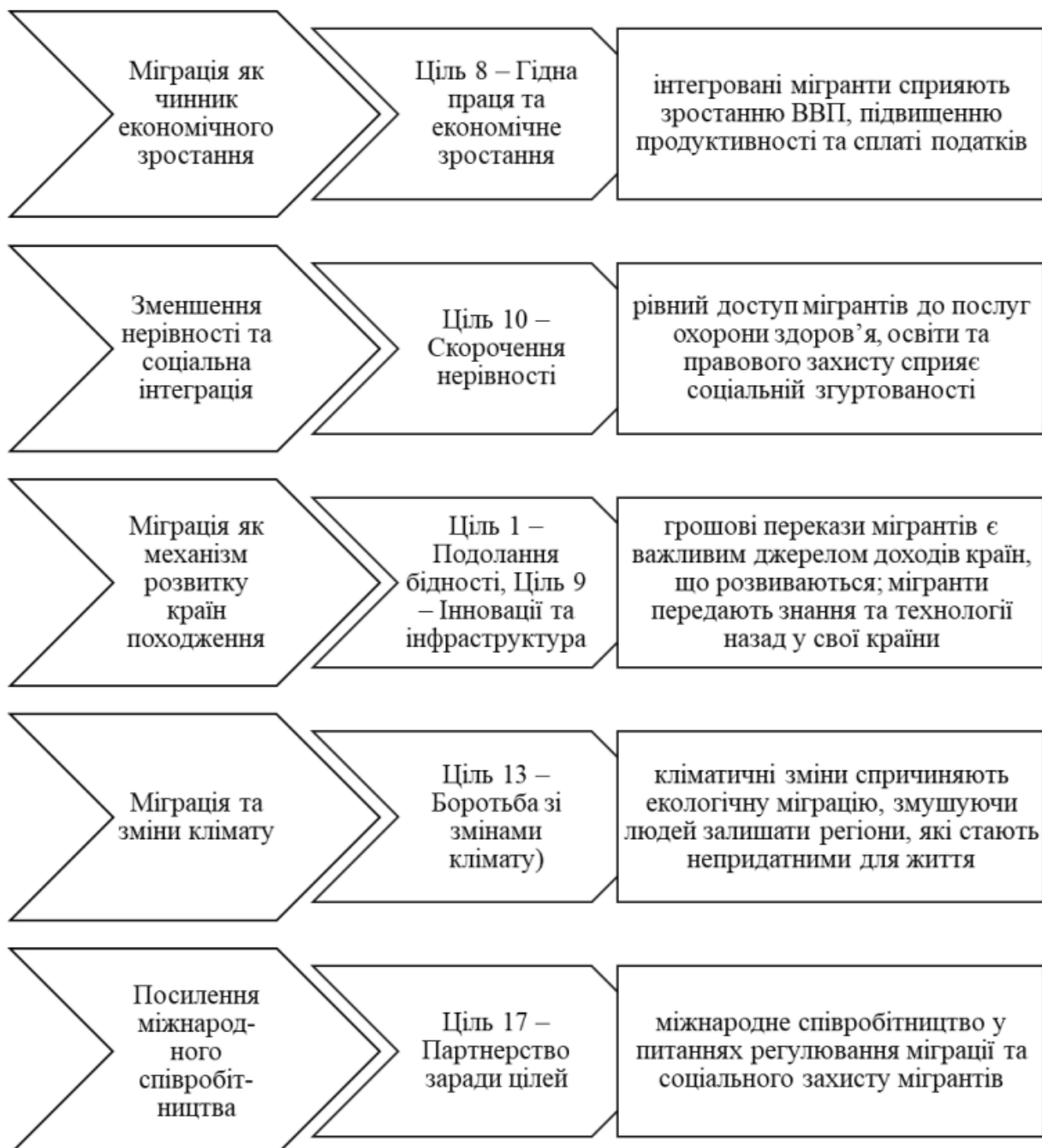
- <file:///C:/Users/User/Downloads/University%20Economic%20Bulletin,%20Vol%2018,%20No%202-120-125,%202023.pdf> (дата звернення: 07.12.2025)
57. Міграційні наслідки для України від воєнного вторгнення російської федерації в Україну в довгостроковій перспективі URL: <https://surl.li/kfmkui> (дата звернення: 07.12.2025)
58. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України URL: <https://voxukraine.org/rynok-pratsi-v-umovah-vijny-demografichni-vyklyky-dlya-ukrayiny> (дата звернення: 09.12.2025)
59. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20160801.pdf> (дата звернення: 09.12.2025)
60. Соціально-економічні виклики інституціоналізації міграційних процесів в умовах воєнно-політичної кризи URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Inv+5-2025_St11.pdf (дата звернення: 09.12.2025)
61. Політика соціального забезпечення мігрантів у контексті сталого розвитку URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2025/10.pdf (дата звернення: 09.12.2025)
62. Надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам за принципом соціально-трудової інклюзії URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/perehudova-t.-v..pdf> (дата звернення: 11.12.2025)
63. 20 мільйонів євро підтримки для ВПО, українців, що повернулись додому, та приймаючих громад трьох постраждалих від війни областей URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=430dbf7e-3eae-471f-9e40-b4cff8435336&title=20-MilionivvroPidtrimkiDliaVpo-Ukraintsiv-SchoPovernulisDodomu-TaPriimaiuchikhGromadTrokhPostrazhdalikhVidViiniOblastei> (дата звернення: 11.12.2025)

64. Перелік програм підтримки для внутрішньо переміщених осіб URL:
https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/12/program_web.pdf (дата
звернення: 11.12.2025)
65. Допомога для Внутрішньо Переміщених Осіб URL:
<https://ukraineishome.org/uk/assistance-for-internally-displaced/> (дата звернення:
13.12.2025)
66. MIGRATION PROCESSES IN EU COUNTRIES AND UKRAINE IN THE
CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND WAR URL:
[file:///C:/Users/User/Downloads/pardmkuajournal,%D0%84%D0%B2%D1%82
%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/pardmkuajournal,%D0%84%D0%B2%D1%82%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20(1).pdf) (дата
звернення: 13.12.2025)
67. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації
та політичні наслідки URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-
content/uploads/2018/07/biloshytskyi_migratsiini.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/biloshytskyi_migratsiini.pdf) (дата звернення:
16.12.2025)
68. Міграційні процеси в Європейському Союзі у контексті демографічних змін
URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/4371-
%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%
B0%D1%82%D1%82%D1%96-4281-1-10-20240823.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/4371-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4281-1-10-20240823.pdf) (дата звернення:
16.12.2025)
69. Особливості регулювання міграційних процесів у ЄС URL:
http://lsej.org.ua/3_2025/118.pdf (дата звернення: 16.12.2025)
70. Міграційні процеси та міграційна політика у державах-членах ЄС: історія,
сучасні тенденції правового регулювання URL: [http://www.pdu-
journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/41.pdf](http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/41.pdf) (дата звернення: 20.12.2025)
71. Сучасний розвиток міграційної політики ЄС та міграційні перспективи
України URL: <https://dse.org.ua/arhcive/44/6.pdf> (дата звернення: 20.12.2025)

72. Міграційна політика європейського союзу: виклики та уроки для України
URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/migr_pol-68f1d.pdf (дата звернення: 25.12.2025)
73. Повернення українських біженців з ЄС очікується не раніше 2027 року — прогноз НБУ URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/povernennja-ukrajinskikh-bizhentsiv-z-jes-ochikujetsja-ne-ranishe-2027-roku-prohnoz-nbu.html> (дата звернення: 25.12.2025)
74. Скільки українців повернуться з-за кордону: демограф дав тривожний прогноз URL: <https://glavcom.ua/country/society/skilki-ukrajintsiv-povernutsja-z-za-kordonu-demohraf-dav-trivozhnij-prohnoz-1094047.html> (дата звернення: 27.12.2025)
75. Українські мігранти почнуть повертатися додому лише у 2027 році, - НБУ URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayinski-migranti-pochnut-povertatisya-1754032072.html> (дата звернення: 27.12.2025)
76. Міграційні процеси: яка ситуація з українськими біженцями? URL: <https://cost.ua/migratsijni-protsezy-yaka-sytuatsiya-z-ukrayinskymy-bizhentsyamy/> (дата звернення: 29.12.2025)
77. Коли розпочнеться масове повернення українців з-за кордону: у НБУ розкрили деталі URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/koli-rozpochnetsya-masove-povernennya-ukraintsiv-z-za-kordonu-u-nbu-rozkrili-detali.htm> (дата звернення: 29.12.2025)
78. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля дослідження URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-troh-rokiv-za-kordonom.pdf> (дата звернення: 29.12.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Джерело: [21]